

**Wybrane aspekty pobytu Północnej Grupy Wojsk Armii
Radzieckiej w Polsce w latach 1945–1993 oraz
wykorzystanie infrastruktury po jednostkach Armii
Radzieckiej po 1993 r.**

Maciej Czulicki

Spis treści

Synteza.....	3
1.Wojska radzieckie w krajach Europy Środkowej i Wschodniej po zakończeniu drugiej wojny światowej.....	6
2.Pobyty Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej w Polsce.....	6
3.Status Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej w Polsce po 1956 r.....	8
4.Skład Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej (jednostek bojowych i zabezpieczających) w latach 1989–1993 (większe jednostki).....	10
5.Miejscowości, w których stacjonowały jednostki Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej (pobyty na początku lat 90. XX w.).....	11
6.Obiekty Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej wyposażone w broń jądrową.....	14
7.Wycofanie żołnierzy Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej z Polski.....	16
8.Zmarli żołnierze Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej i obywatele radzieccy.....	18
9.Wycofanie jednostek Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej w liczbach.....	18
10.Kwestia polsko-rosyjskich rozliczeń finansowych („opcja zerowa”).....	19
11.Tereny pozostawione przez jednostki Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej.....	21
12.Rozkradanie mienia w porosyjskich bazach i obiektach.....	24
13.Stan zagospodarowania wybranych terenów i infrastruktury pozostawionej przez jednostki Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej.....	24
1.Zestawienie mienia po Północnej Grupie Wojsk Armii Radzieckiej znajdującego się obecnie w zasobach Agencji Mienia Wojskowego (stan na kwiecień 2014 r.).....	57
Zakończenie.....	58

Synteza

- 31 marca 1991 r. rozwiązane zostały struktury wojskowe Układu Warszawskiego. Za początek oficjalnego wycofania wojsk radzieckich przyjmuje się 8–9 kwietnia 1991 r. Tego dnia z garnizonu Borne Sulino wyjechał dywizjon rakiet taktycznych ze 116. Orszańskiej Brygady Rakiet Operacyjno-Taktycznych, którego wyrzutnie były przystosowane do odpalania rakiet z głowicami jądrowymi.

- Formalny układ między Rzeczpospolitą Polską a Federacją Rosyjską (po rozpadzie ZSRR utworzono 8 grudnia 1991 r. Wspólnotę Niepodległych Państw) w sprawie wycofywania wojsk z terytorium Polski został podpisany dopiero 22 maja 1992 r.

- Z opuszczaniem wojsk radzieckich należy powiązać dwie daty początku lat dziewięćdziesiątych XX w., a mianowicie: 28 października 1992 r., kiedy ostatnia jednostka bojowa PGW AR (Północna Grupa Wojsk Armii Radzieckiej) opuściła Polskę oraz 17 września 1993 r., kiedy dowódca PGW AR gen. Leonid Kowaliow zameldował prezydentowi RP Lechowi Wałęsie zakończenie wycofywania pozostałych wojsk radzieckich z Polski. Następnego dnia, 18 września 1993 r. o godzinie 5.30, wyjechał pociąg z Warszawy do Moskwy, w którym znajdowało się 24 oficerów, w tym 5 generałów. Jeszcze przed wyjazdem ostatnich rosyjskich żołnierzy, 1 września 1993 r., prezydent Lech Wałęsa w liście wystosowanym do sekretarza generalnego NATO stwierdził, że członkostwo w Sojuszu jest jednym z priorytetów polskiej polityki zagranicznej.

- W latach 1990–1993 (tj. w okresie przed i po podpisaniu układu z 22 maja 1992 r.) podczas wycofywania jednostek PGW AR do Rosji wyjechało 2981 transportów kolejowych złożonych z 22 934 wagonów. Polskę opuściło: ok. 56 tys. żołnierzy i 7,5 tys. pracowników cywilnych, którym towarzyszyło ok. 40 tys. członków rodzin. Ponadto wycofano: 599 czołgów, 952 transportery opancerzone, 390 dział i moździerzy, 202 samoloty i 144 śmigłowce oraz ok. 443 tys. ton wyposażenia wojskowego, w tym 94 tys. ton amunicji.

- Armia Radziecka użytkowała ogółem ok. 70,5 tys. ha różnych terenów, w tym m.in.: 563 ha gruntów ornych; ok. 5 tys. ha łąk i pastwisk; ok. 35 tys. ha lasów; ok. 63 ha wód (stawów i jezior). Lotniska i poligony zajmowały ok. 58 tys. ha. Wojska te dzierżawiły 1,2 tys. budynków mieszkalnych (ok. 10 tys.

mieszkań) i ok. 2,5 tys. budynków koszarowych o powierzchni ponad 2 mln m². Same wzniosły 332 budynki koszarowo-sztabowe, 800 magazynów, ok. 250 domów mieszkalnych. W sumie ok. 7,8 tys. nieruchomości różnych (w tym także hangary i bunkry).

- Rosjanie pozostawiali użytkowane mienie w bardzo różnym stanie. Generalnie jednak w stanie niezdatnym do użytku. Niemal żaden budynek nie nadawał się do natychmiastowego zagospodarowania. Ponadto przejęty majątek nie posiadał dokumentacji geodezyjno-prawnej ani technicznej. Powstała konieczność poniesienia znacznych nakładów na jego ochronę i zabezpieczenie oraz na wycenę wartości.

- Wyjątkową sprawą były kwestie rozliczeń finansowych między stronami polską a rosyjską. Polska żądała, aby Armia Radziecka zapłaciła za straty, jakie spowodowała w czasie stacjonowania na ziemiach polskich od zakończenia II wojny światowej, przede wszystkim za znaczną degradację ekologiczną w miejscach stacjonowania. Strona rosyjska kontrargumentowała, że żołnierze rosyjscy zostawiają wartościowe nieruchomości (przede wszystkim wybudowane obiekty). W zasadzie większość z pozostawionych przez PGW AR obiektów była dla Polski kompletnie nieużyteczna. Ostatecznie uzgodniono tzw. opcję zerową, która oznaczała obopólną rezygnację z rekompensat finansowych.

- W trakcie przejmowania mienia po PGW AR w Polsce przyjęto system zdecentralizowany. Całe mienie, jako należące do Skarbu Państwa, przekazywano od razu wojewodom, na których sędowano proces zagospodarowania. W Niemczech, Czechach i na Węgrzech mienie poradzieckie oddano w ręce Ministerstw Skarbu, które zajęło się sprawą przejmowania i szukania użytkowników tego mienia.

- Przekazywanie przejętego majątku nowym właścicielom było operacją bez precedensu. Duży problem stanowił brak funduszy. Nie było również unormowań prawnych w tym zakresie. Odpowiednia ustawa pojawiła się dopiero w 1994 r. (Ustawa z dnia 10 czerwca 1994 roku o zagospodarowaniu nieruchomości skarbu państwa przejętych od wojsk Federacji Rosyjskiej, z późn. zm.). Dla ujednoczenia działań i wsparcia budżetu państwa, władzom lokalnym i innym podmiotom zagospodarującym majątek po wojskach Federacji Rosyjskiej przyjęty został przez Radę Ministrów wieloletni program pod nazwą

„Zagospodarowanie przejętego mienia i rekultywacja terenów zdegradowanych przez wojska Federacji Rosyjskiej”. Program przewidywał wsparcie samorządów gminnych, powiatowych oraz innych podmiotów przez państwo w latach 2001–2007 dotacjami ze specjalnej rezerwy budżetowej w wysokości 70 mln złotych, w celu skrócenia okresu likwidacji szkód i zakończenia zagospodarowania mienia przejętego od wojsk Federacji Rosyjskiej.

- Majątek poradziecki rozdysponowywano głównie przez sprzedaż, dzierżawę i oddanie w wieczyste użytkowanie. W celu zagospodarowania odziedziczonej infrastruktury, ponad połowie gmin, gdzie znajdowały się obiekty poradzieckie, udzielono wsparcia finansowego również z wielu innych źródeł.

- Wykorzystanie obiektów pozostawionych przez Rosjan jest w praktyce zróżnicowane. Większość mienia i rejonów po bazach PGW AR do chwili obecnej stopniowo zmieniała wygląd, charakter i przeznaczenie. W większości dawnych koszar powstały hotele, internaty lub domy mieszkalne, a w hangarach na lotniskach hurtownie i magazyny. Zaadoptowane zostały również stare bunkry. Wiele z nich znalazło cywilne zastosowanie. Przeprowadzane inwestycje, w tym remonty i modernizacje, pozwoliły w wielu przypadkach na zagospodarowanie przejętych obiektów oraz włączenie do układu komunikacyjnego lub urbanistycznego miejscowości. Samorządom udało się pożytecznie zagospodarować większość tego majątku. O wiele gorzej wygląda sytuacja w przypadku rejonów pozamiejskich. Tu zagospodarowanie terenów przekazanych przez PGW AR nadal stanowi problem. Gdy porównamy garnizony zlokalizowane w miastach i na obszarach wiejskich, należy stwierdzić, że mimo podjętych zabiegów stan zagospodarowania obiektów w przypadku tych pierwszych jest znacznie lepszy. W lokalizacjach pozamiejskich, położonych peryferyjnie, słabo skomunikowanych z otoczeniem „leśnych” garnizonach, aktywizacja i zagospodarowanie przejętych terenów przebiegała wolniej lub do dzisiaj nie są one w ogóle zagospodarowane.

1. Wojska radzieckie w krajach Europy Środkowej i Wschodniej po zakończeniu drugiej wojny światowej

W maju 1945 r., na podstawie dyrektyw Głównej Kwatery Naczelnego Dowództwa Sił Zbrojnych ZSRR, dotychczasowe Fronty zostały przeformowane i na terenie państw, które po zakończeniu wojny pozostały w strefie wpływów Związku Radzieckiego utworzono cztery strefy stacjonowania i grupy wojsk:

1) Grupa Wojsk Okupacyjnych w Niemczech (Grupa Wojsk Radzieckich we Wschodnich Niemczech od 1956 r., wraz z włączeniem Niemieckiej Republiki Demokratycznej do Układu Warszawskiego, po zmianach politycznych – od 1989 r. Zachodnia Grupa Wojsk AR);

2) Centralna Grupa Wojsk AR (Austria, Węgry do 1955 r., od 1968 r. Czechosłowacja);

3) Południowa Grupa Wojsk AR (Rumunia i Bułgaria do 1955 r., a od 1956 r. także Węgry);

4) Północna Grupa Wojsk Armii Radzieckiej (PGW AR) na terenie Polski.

2. Pobyt Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej w Polsce

Północna Grupa Wojsk Armii Radzieckiej (PGW AR) utworzono dyrektywą Nr 11097 z 10 czerwca 1945 r. i została ona sformowana na podstawie związków taktycznych 2. Frontu Białoruskiego (utworzonego w lutym 1944 r. na styku 1. Frontu Białoruskiego i 1. Frontu Ukraińskiego z części armii obu tych Frontów) – 43., 52. i 65. Armii oraz 4. Armii Lotniczej. Dowództwo Grupy powstało z przeformowania sztabu 2. Frontu Białoruskiego. Zgodnie z dyrektywą z maja 1945 r., Sztab Główny Grupy miał być rozmieszczony w Łodzi. Jednak ostatecznie podjęto decyzję o utworzeniu siedziby dowództwa PGW AR na krótko w Bydgoszczy, a następnie w Legnicy, gdzie rosyjscy żołnierze zajęli 1/3 miasta (ok. 1,2 tys. różnego rodzaju obiektów zlokalizowanych na terenie miasta). W Legnicy tereny na których stacjonowały radzieckie jednostki wyłączono spod

polskiej administracji. W 1946 r. mieszkało tam 16,7 tys. Polaków, 12,8 tys. Niemców oraz ponad 60 tys. Rosjan.

Granice PGW AR pokrywały się z granicami Polski. Pierwszym dowódcą Północnej Grupy został marszałek ZSRR Konstanty Rokossowski.

Bezpośrednio po wojnie liczebność wojsk radzieckich w Polsce wynosiła, od 300 do 400 tys. żołnierzy. W 1945 r. w skład PGW AR wchodziły:

- 1) 1. Armia z miejscami dyslokacji: Częstochowa, Miechów, Sosnowiec;
- 2) 18. Armia z miejscami dyslokacji: Częstochowa, Miechów, Sosnowiec;
- 3) 19. Armia z miejscami dyslokacji: Gdańsk, Gdynia;
- 4) 43. Armia z miejscami dyslokacji: Gdańsk, Szczecinek, Świnoujście,;
- 5) 52. Armia z miejscami dyslokacji: Częstochowa, Kielce, Kraków;
- 6) 60. Armia z miejscami dyslokacji: Kępno, Oleśnica, Ostrów;
- 7) 65. Armia z miejscami dyslokacji: Łódź, Poznań, Wrocław;
- 8) 96. Korpus Piechoty z miejscami dyslokacji: Łomża, Mława, Pułtusk;
- 9) 3. Gwardyjski Korpus Kawalerii z miejscem dyslokacji: Lublin;
- 10) 3. Gwardyjski Korpus Pancerny z miejscami dyslokacji: Kraków;
- 11) 5. Korpus Pancerny z miejscem dyslokacji: Białystok;
- 12) 10. Korpus Pancerny z miejscem dyslokacji: Krotoszyn;
- 13) 20. Korpus Pancerny z miejscem dyslokacji: Wrocław;
- 14) 4. Armia Lotnicza z miejscem dyslokacji: Legnica (4. Korpus Lotnictwa Szturmowego, 5. Korpus Lotnictwa Bombowego, 8. Korpus Lotnictwa Myśliwskiego).

Skład i liczebność jednostek wchodzących w skład 4. AL ulegał zmianom na przestrzeni lat.

Garnizony PGW AR rozmieszczone były przede wszystkim na terenach Polski Zachodniej, na tzw. Ziemiach Odzyskanych (szczególnie na Pomorzu Zachodnim, Ziemi Lubuskiej i Dolnym Śląsku), które po 1945 r. uważane były przez Związek Radziecki jako częściowo mu podległe. Również uwarunkowania

strategiczne związane z bliskością granicy Polski z Niemcami powodowały duże nagromadzenie wojsk radzieckich. Ich rozmieszczenie nie uległo zasadniczej zmianie przez cały okres stacjonowania JAR w Polsce.

Nadmienienia wymaga, że pierwotnie (tj. w trakcie przechodzenia frontu przez ziemie polskie i bezpośrednio po zakończeniu działań wojennych w maju 1945 r.) grupa wojsk radzieckich składała się z komendantur rozlokowanych w wielu miastach kraju, w których nie lokalizowano garnizonów wojskowych. Podstawowym celem komendantur było zarządzanie wywozem zdobyczy wojennych. Natomiast w miejscowościach, w których tworzono garnizony sytuacja wyglądała odmiennie – tam występowała znaczna koncentracja wojsk. Większe garnizony radzieckie powstały w miastach: Brzeg, Białogard, Legnica, Oleśnica, Szczecin, Szprotawa, Świdnica, Świebodzice, Świnoujście, Wrocław oraz Żagań. W wymienionych miejscowościach garnizony obejmowały odizolowane od reszty miasta dzielnice. W miastach, gdzie oddziały radzieckie kontrolowały tylko wywożenie mienia, po zakończeniu działalności opuszczały one miejscowości. Do 1947 r. liczba wojsk radzieckich zmniejszyła się do ok. 30 proc. Dalsze lata 40. XX w. były okresem opuszczania kolejnych obiektów i zwalniania miast. Pod koniec dekady skład PGW AR jeszcze bardziej zmalął. Przez cały czas pobytu i stacjonowania PGW AR garnizony miały charakter eksterytorialny, tj. były wyłączone z podziału administracyjnego Polski i nie można ich było zlokalizować na żadnej ogólnodostępnej mapie.

3. Status Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej w Polsce po 1956 r.

Aż do 17 grudnia 1956 r. Armia Radziecka stacjonowała (od 1944 r. przez dwanaście lat) na polskich ziemiach bez jakiegokolwiek umowy oraz określonego czy unormowanego statusu. JAR stacjonowały w zasadzie jako okupant na nowo zdobytych ziemiach, stanowiących niejako łup wojenny, szczególnie na ziemiach zachodnich. Na początku lipca 1945 r. spośród ok. 84 tys. wagonów przewożących ładunki wojskowe, większość wypełniona była trofeami wojennymi Armii Czerwonej. Wartość sprzętu i mienia wywiezionego przez oddziały radzieckie z Polski do lipca 1945 r. ocenia się na 500 mln dolarów.

W latach 1955–1956 stacjonowanie JAR było formalnie regulowane postanowieniami Układu Warszawskiego z 14 maja 1955 r. (przede wszystkim zawarte w dokumencie o utworzeniu Zjednoczonego Dowództwa Sił Zbrojnych Państw-Stron Układu Warszawskiego). Status prawny jednostek PGW AR stacjonujących w Polsce został w znacznym stopniu unormowany dopiero w latach 1956–1957, kiedy zostały podpisane i ratyfikowane dwustronne umowy między rządami ZSRR a PRL. Najpierw 18 listopada 1956 r. w Moskwie podpisano wspólną deklarację stwierdzającą, że strony będą konsultować się w sprawach przebywania jednostek PGW AR na terytorium Polski, uwzględniającą liczebność, skład oraz wypracowanie zasad obustronnego poszanowania równości i suwerenności. W nawiązaniu do tych deklaracji z 17 grudnia 1956 r. podpisana została: Umowa między Rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i Rządem Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich o statucie prawnym wojsk radzieckich czasowo stacjonujących w Polsce. Wypełniając treść tej umowy, w latach 1956–1979 podpisano 9 dwustronnych aktów regulujących sprawy prawne i organizacyjne czasowego stacjonowania PGW AR, na podstawie których w Polsce wydano 16 przepisów wykonawczych związanych z tym pobytem. W październiku 1957 r. podpisano Porozumienie między Rządem PRL a rządem ZSRR o liczebności, rozmieszczeniu i trybie dokonywania ruchów wojsk radzieckich czasowo stacjonujących w Polsce (z 23 października 1957 r.). To opatrzone klauzulą „tajne, specjalnego znaczenia” porozumienie zobowiązywało dowódcę PGW AR m.in. do przekazywania raz na 6 miesięcy informacji o zmianach w liczbie i strukturze wojsk radzieckich (do 1992 r. nie przekazano ani jednej tego typu informacji).

Z PGW AR współpracowało powołane 20 lipca 1957 r. Biuro Pełnomocnika Rządu Polskiego ds. Pobytu Wojsk Radzieckich w Polsce. Pierwszym Pełnomocnikiem został gen. bryg. Leszek Krzemień, a ostatnim – od października 1990 r. do lutego 1995 r. – był gen. bryg. Zdzisław Ostrowski (który razem z zespołem rządowym prowadził rokowania dotyczące wycofania wojsk radzieckich). Przy Pełnomocniku działała również Komisja Mieszana, która rozpatrywała sprawy sporne, głównie dotyczące odszkodowań za szkody bieżące wyrządzone przez oddziały radzieckie.

Zgodnie z porozumieniem z 23 października 1957 r., ogólną liczbę wojsk radzieckich w Polsce ustalono w granicach 62–66 tys. żołnierzy, w tym 40 tys.

wojsk lądowych, 17 tys. lotnictwa i 7 tys. marynarki wojennej. Podkreślenia wymaga fakt, że jak dotąd nie można jednoznacznie określić, jak duża liczba żołnierzy radzieckich w poszczególnych 48 latach stacjonowała w Polsce.

Od 1956 r. garnizony radzieckie rozmieszczone były różnie, w sumie na obszarze 15 województw (na 17 województw w latach 1957–1975) i 4 okręgowych Zarządach Lasów Państwowych. W drugiej połowie lat 80. i na początku 90. XX w., PGW AR była skadrowanym frontem. Ocenia się, że radziecki sprzęt bojowy i technika wojskowa znajdujące się w Polsce przeznaczone były w tym czasie dla minimum 300 tys. żołnierzy.

4. Skład Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej (jednostek bojowych i zabezpieczających) w latach 1989–1993 (większe jednostki)

1) Dowództwo i sztab PGW AR – do 1984 r. Legnica (w tym także prokuratura PGW AR, sąd PGW AR), a następnie w latach 1984–1991 Świdnica, po utworzeniu w Legnicy Naczelnego Dowództwa Wojsk Kierunku Zachodniego,

- 6. Gwardyjska Witebsko-Nowogrodzka Dywizja Zmechanizowana i wchodzące w jej skład jednostki podległe (w Bornem Sulinowie),
- 19. pułk łączności (w Legnicy);
- 20. Zwienogrodzka Dywizja Pancerna wraz z podległymi jednostkami (w Świętoszowie),
- 24. Brygada Kutrów Rakietowo-Torpedowych Floty Bałtyckiej (w Świnoujściu),
- 83. Brygada Desantowo-Szturmowa z batalionami rozpoznawczym i desantowo-szturmowym oraz innymi jednostkami podległymi (w Białogardzie),
- 114. Brygada Rakiet Operacyjno-Taktycznych (w Legnicy),
- 116. Orszańska Brygada Rakiet Operacyjno-Taktycznych (w Bornem Sulinowie),

- 140. Brygada Rakiet Przeciwlotniczych (w Legnicy),
- 510. szkolny pułk czołgów (w Strachowie),

2) Dowództwo i Sztab 4. Armii Lotniczej Rezerwy Naczelnego Dowództwa (w Legnicy), w składzie:

- 132. Dywizja Lotnictwa Bombowego (stacjonowała w ZSRR, w Czerniachowsku, 12 października 1989 r. przeszła w skład Wojsk Lotniczych SZ ZSRR),

- 149. Dywizja Lotnictwa Bombowego (w Szprotawie i Wiechlicach) z: 3. pułkiem lotnictwa bombowego (w Krzywej), 42. Tannenberskim pułkiem lotnictwa bombowego gwardii (w Starej Koperni i Tomaszowie), 89. pułkiem lotnictwa bombowego (w Szprotawie),

- 239. Baranowicka Dywizja Lotnictwa Myśliwskiego (Kluczewo k. Stargardu Szczecińskiego) z: 159 Noworosyjskim pułkiem lotnictwa myśliwskiego gwardii (Kluczewo, Stargard Szczeciński), 582. pułkiem lotnictwa myśliwskiego (Chojna), 871. Pomerańskim pułkiem lotnictwa myśliwskiego (Kołobrzeg-Bagicz),

- lotnicze jednostki samodzielne: 164. Samodzielny Kerczeński pułk lotnictwa rozpoznawczego (Brzeg), 55. Sewastopolski samodzielny pułk śmigłowców (Kołobrzeg-Bagicz), 314. samodzielna eskadra śmigłowców (Szprotawa, Wiechlice), 688. samodzielny pułk śmigłowców transportowych (Legnica), 245. samodzielna mieszana eskadra lotnicza (Legnica).

5. Miejscowości, w których stacjonowały jednostki Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej (pobył na początku lat 90. XX w.)

Wojska radzieckie zajmowały generalnie obiekty i rejony następującego typu: garnizony zwarte; obiekty i posterunki podporządkowane garnizonom; samodzielne stanowiska i rejony wydzielone. Tego typu obiekty i rejony znajdowały się w następujących województwach i miejscowościach:

- 1) białostockie (obecnie podlaskie): Czeremcha;

- 2) częstochowskie (obecnie śląskie): Lubliniec;
- 3) gorzowskie (obecnie lubuskie): Kęszyca, Wędrzyn, Bukowiec;
- 4) jeleniogórskie (obecnie dolnośląskie): Bolesławiec, Strachów (Pstrąże), Świątoszów, Trzebień, Rudawica;
- 5) koszalińskie (obecnie zachodniopomorskie): Bagicz, Białogard, Borne Sulinowo, Dębica, Sypniewo, Szczecinek;
- 6) legnickie (obecnie dolnośląskie): Brochocin, Chocianów, Duninów, Jawor, Karczmarka, Krzywa, Lubin, Legnica, Przemków, Miłogostowice, Raszków, Zimna Woda;
- 7) leszczyńskie (obecnie wielkopolskie): Wschowa;
- 8) łódzkie (obecnie również łódzkie): Nowosolna,
- 9) opolskie (obecnie również opolskie): Brzeg, Namysłów;
- 10) pilskie (obecnie wielkopolskie): Sypniewo, Nadarzyce;
- 11) płockie (obecnie łódzkie): Kutno;
- 12) poznańskie (obecnie wielkopolskie): Poznań, Września, Sokołowo;
- 13) siedleckie (obecnie mazowieckie): Siedlce, Wólka Kałuska;
- 14) skierniewickie (obecnie łódzkie): Łowicz;
- 15) szczecińskie (obecnie zachodniopomorskie): Burzykowo, Chojna, Kluczewo, Słotnica, Świnoujście, Szczecin, Śniatowo;
- 16) tarnowskie (obecnie małopolskie): Czarna Tarnowska;
- 17) toruńskie (obecnie kujawsko-pomorskie): Toruń;
- 18) wałbrzyskie (obecnie dolnośląskie): Łądek Zdrój, Strzegom, Świdnica;
- 19) warszawskie (obecnie mazowieckie): Warszawa, Rembertów;
- 20) wrocławskie (obecnie dolnośląskie): Wrocław, Oława;
- 21) zielonogórskie (obecnie lubuskie): Szprotawa, Wędrzyn, Żagań, Jankowa Żagańska, Nowa Sól, Zbąszynek;

Poligony: Świątoszów, Wędrzyn, Borne Sulinowo, Świdnica-Witoszów, Trzebień Przemków Płd., Przemków Płn., Dobrowo, Świnoujście.

Największe powierzchniowo garnizony znajdowały się w Pstrążu (Strachów) 20,7 tys. ha. (w skład tego rejonu wchodziły koszary Pstrąże, poligon wojskowy oraz inne obiekty); Borne Sulinowo – 18 tys. ha.; Świątoszów – 15 tys. ha. Największe skupiska żołnierzy PGW AR znajdowały się w Bornem Sulinowie, Świątoszowie i Legnicy. Innymi większymi powierzchniowo lokalizacjami, spośród wymienionych wcześniej miejsc pobytu żołnierzy JAR, były: Świdnica, Przemków-Trzebień, Kluczewo, Kołobrzeg-Bagicz, Białogard, Brzeg, Burzykowo (dzielnicą Stargardu Szczecińskiego), Chojna, Dębica, Żagań, Oława, Szprotawa i Świnoujście.

W tym czasie wojska JAR stacjonowały w 59 garnizonach (64 miejscach), w 21 byłych województwach (wg podziału administracyjnego z 1975 r.). Skoncentrowane były w północno-zachodniej i południowo-zachodniej części kraju. Obszar użytkowany przez PGW AR w całości wynosił ok. 70,5 tys. ha, z czego 68,1 tys. ha (97 proc.) znajdowało się we wyżej wymienionych województwach. Obiekty budowlane wszelkiego typu były w większości powiązane z poligonami, lotniskami i placami ćwiczeń, liczącymi łącznie ok. 58 tys. ha. Większość wojsk lądowych stacjonowała: w Świątoszowie, gdzie przebywało ok. 12 tys. żołnierzy; i w Bornem Sulinowie, gdzie znajdowało się ok. 25 tys. żołnierzy. Garnizony te nie znajdowały się w spisie miejscowości administrowanych przez Polskę i były usunięte z podziału administracyjnego.

Radzieckie bazy wojskowe tworzyły pas biegnący ze wschodu na zachód, na zachodzie rozdzielający się na południe i północ. Łącznie wojska PGW AR wykorzystywały następujące obiekty:

- 1) 15 lotnisk (w tym: 9 na własne potrzeby, na 8 z nich stacjonowały jednostki wojskowe, 1 było zapasowe; 6 lotnisk zapasowych Rosjanie używali wspólnie z polską armią);
- 2) 4340 m wybrzeża morskiego, 3 ha nabrzeży portowych z dwoma basenami portowymi (Świnoujście);
- 3) 8 poligonów;
- 4) 23 bocznic kolejowe o długości ponad 64 km;

5) 12 dużych magazynów paliw i smarów (z których 3 były samodzielnymi obiektami).

6. Obiekty Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej wyposażone w broń jądrową

Oprócz wyposażenia w broń konwencjonalną, PGW AR była wyposażona w składy z bronią atomową – głowice do rakiet oraz bomb lotniczych. Pomysł składowania broni jądrowej w Polsce narodził się po nieudanych manewrach przeprowadzonych w 1965 r., których celem było zorganizowanie, w warunkach maksymalnie zbliżonych do wojennych, transportu broni jądrowej ze Związku Radzieckiego na terytorium Polski. Kierownikiem ćwiczenia był radziecki gen. Paweł Batow (w tym czasie szef Sztabu Generalnego Armii Radzieckiej). Ze strony Polskiej kierownikiem ćwiczenia był gen. Tadeusz Hupałowski. Na lotnisko w Debrznie (obecnie nieczynne, pow. złotowski, woj. wielkopolskie) przyleciały 4 radzieckie Su-7b. Do portu w Ustce przypłynął specjalny statek, z którego wyładowano głowice i przetransportowano je na poligon w Drawsku oraz na lotnisko w Słupsku. Głowice przemieszczano także transportem kolejowym i przystosowanymi samochodami z Brześcia na poligon w Bornem Sulinowie. Każda z próbowanych opcji transportu okazała się zbyt wolna, co w przypadku konfliktu nie pozwoliłoby ZSRR na przeprowadzenie szybkiego ataku w warunkach wojny. 26 lutego 1965 r. w Karwicach na terenie poligonu drawskiego odbył się pokaz gotowych do odpalenia rakiet operacyjno-taktycznych i taktycznych. Pokaz odbył się w obecności ponad 100 wyższych rangą oficerów polskich i radzieckich. Opóźnienia spowodowały negatywne oceny. Stwierdzono, że transport byłby dla przeciwnika łatwym do wykrycia i zniszczenia celem. W wyniku tych manewrów postanowiono umieścić na terytorium Polski broń atomową. Projekt rozlokowania tej broni w Polsce oznaczono kryptonimem „Wisła”¹, a w celu dalszego maskowania posługiwano się również kryptonimem

¹ Teczka operacji „Wisła” (obecnie znajdująca się w IPN) znalazła się wśród materiałów Układu Warszawskiego odtajnionych w 2006 r. przez ministra obrony narodowej. W teście znajdowały się dokumenty, z których wynikało ile głowic przechowywano na terenie polski. Z materiałów tych wynika także, że w przypadku wojny głowice i bomby jądrowe miały być przekazane WP. Wytypowane polskie jednostki raketowe i lotnicze miały wziąć udział w zmasowanym uderzeniu jądrowym na europejskie państwa NATO. Wśród materiałów operacji „Wisła”, jest porozumienie z 25 lutego 1967 r. zawarte w Moskwie przez ministra obrony PRL Mariana Spychalskiego i ministra obrony narodowej ZSRR marszałka Andrieja Grieczkę, przewidujące umieszczenie

„Zamierzenie 3000”. Magazyny zostały zaprojektowane przez Rosjan, którzy dostarczyli też wyposażenie. Koszty całej operacji – w wysokości ok. 180 mln złotych – poniosła Polska. Polscy inżynierowie wojskowi zakończyli prace nad budową obiektów przystosowanych do składowania broni atomowej 30 stycznia 1970 r. (budowa w latach 1967–1970). Zachowały się trzy protokoły państwowej komisji odbioru i przekazania do eksploatacji zakończonych budów oraz kosztorysy. Po zakończeniu budowy obiekty zostały przejęte przez Rosjan, którzy „sprawowali opiekę” nad nimi i umieszczonymi w nich ładunkami, do czasu wydania ich Wojsku Polskiemu przed lub po wybuchu konfliktu zbrojnego NATO-UW. Każdy z kompleksów przypominał twierdzę. Mógł pomieścić 120 żołnierzy, 60 oficerów i techników. Na ich terenie (po ok. 300 ha) znajdowały się po dwa składy materiałów wybuchowych i środków detonujących, budynki administracyjne i koszarowe oraz garaże i magazyny paliw. Wybudowano trzy obiekty:

- 1) Podborsk koło Białogardu (obiekt 3001);
- 2) Brzeźnica-Kolonia (Jastrowie) koło Bornego Sulinowa (obiekt 3002);
- 3) Templewo (Wędrzyn) koło Trzemeszna (obiekt 3003).

Z obiektów tych ładunki miały być przekazane wyznaczonym jednostkom Wojska Polskiego. Łącznie Wojsko Polskie miało użyć 178 ładunków jądrowych. W składach wymienionych obiektów (w połowie lat 80.) znajdowały się ładunki o różnej mocy i przeznaczeniu, w tym m.in.:

- 1) 14 głowic o mocy 500 kt;
- 2) 35 głowic o mocy 200 kt;
- 3) 83 głowice o mocy 10 kt;
- 4) 2 bomby lotnicze o mocy 200 kt;
- 5) 24 bomby lotnicze o mocy 15 kt;
- 6) 10 bomb lotniczych o mocy 0,5 kt.

Na lotniskach w Bagiczu, Szprotawie, Chojnie i prawdopodobnie w innych miejscach ulokowane były kolejne składy ładunków specjalnych, wyłącznie na

---

magazynów broni nuklearnej i zespołów montażowych w Polsce. Zachowały się też upoważnienia do odbioru głowic wydane polskim oficerom przez Sztab Generalny Wojska Polskiego, kody zezwalające na ich użycie i lista 12 najwyższych rangą wojskowych dopuszczonych do tajemnicy.

potrzeby JAR, których liczba oraz moc pozostają dotąd nieznanymi. Szacuje się ich liczbę na ok. 300 szt. Oficjalnie władze polskie i radzieckie zaprzeczały rozmieszczeniu broni jądrowej na terytorium kraju, utrzymując te informacje w tajemnicy jeszcze wiele lat po opuszczeniu Polski przez JAR. NATO zakwalifikowało Polskę jako kraj z aktywnym programem badań nad bronią nuklearną wobec faktu zmagazynowania ładunków jądrowych oraz prowadzenia przez Polskę badań nuklearnych. Broń jądrowa została wycofana z Polski jeszcze przed początkiem procesu wycofywania PGW AR (prawdopodobnie pod koniec drugiej połowy lat osiemdziesiątych XX w.).

7. Wycofanie żołnierzy Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej z Polski

Żołnierze radzieccy (a po utworzeniu 8 grudnia 1991 r. Wspólnoty Niepodległych Państw – żołnierze rosyjscy) stacjonowali w Polsce dłużej niż na terytorium czechosłowackim i węgierskim. Czechosłowacy i Węgrzy wcześniej zażądały wyjścia wojsk radzieckich. Rozmowy dotyczące wycofania wojsk radzieckich z Polski zostały zainicjowane przez stronę polską w grudniu 1990 r. Rosjanie rozpoczęli wycofywanie wojsk z Polski nieoficjalnie już w 1989 r., po wyborach parlamentarnych 4 czerwca, przeprowadzonych na zasadach uzgodnionych podczas obrad okrągłego stołu.

Za początek oficjalnego wycofania wojsk radzieckich przyjmuje się 8–9 kwietnia 1991 r., kiedy z garnizonu Borne Sulino wyjechał dywizjon rakiet taktycznych R-300 ze 116. Orszańskiej Brygady Rakiet Operacyjno-Taktycznych, którego wyrzutnie były przystosowane do odpalania rakiet z głowicami jądrowymi.

Oficjalne porozumienie między Rzeczpospolitą Polską a Federacją Rosyjską w sprawie wycofywania JAR z Polski został podpisany dopiero 22 maja 1992 r. Określono w nim terminy wycofania na: 15 listopada 1992 r. dla jednostek bojowych oraz 31 grudnia 1993 r. dla pozostałych żołnierzy. Ten drugi termin prezydent Rosji Borys Jelcyn skrócił o 3 miesiące. Również 22 maja 1992 r. podpisano inne porozumienia, dotyczące wyjścia z Polski wojsk Federacji Rosyjskiej, m.in.: porozumienie o uregulowaniu spraw transportowych

związanych z wycofaniem wojsk Federacji Rosyjskiej z terytorium Polski; protokół o uregulowaniu majątkowych, finansowych i innych spraw związanych z wycofaniem wojsk Federacji Rosyjskiej z Polski; o tranzycie przez terytorium RP wojsk Federacji Rosyjskiej wycofywanych z Republiki Federalnej Niemiec. Pierwszy harmonogram dotyczący wyjścia wojsk Federacji Rosyjskiej, techniki bojowej i zaopatrzenia na 1992 r. dowództwo PGW AR przekazało stronie polskiej 16 czerwca 1992 r. Do tego momentu wycofywanie odbywało się według planów własnych strony rosyjskiej.

Ostatnią jednostką bojową, która opuściła Polskę 28 października 1992 r., była 24. Brygada Kutrów Torpedowych Floty Bałtyckiej ze Świnoujścia.

17 września 1993 r., w 54. rocznicę agresji radzieckiej na II Rzeczpospolitą w 1939 r., dowódca PGW AR gen. Leonid Kowaliow na dziedzińcu Belwederu poinformował prezydenta RP Lecha Wałęsę o zakończeniu wycofywania JAR z Polski. Następnego dnia, 18 września 1993 r. o godz. 5:30 odjechał pociąg z Warszawy do Moskwy z ostatnimi 24 oficerami (w tym 5 generałami).

W trakcie wycofywania rosyjskich sił (wg słów ówczesnego pełnomocnika rządu ds. pobytu armii rosyjskiej gen. bryg. Zdzisława Ostrowskiego) Rosjanie proponowali, aby na bazie dawnych radzieckich jednostek wojskowych tworzyć mieszane spółki polsko-rosyjskie (joint ventures). Mieli do nich wejść stacjonujący w Polsce żołnierze rosyjscy, którzy przygotowywali się do „zdjęcia mundurów” i rozpoczęcia życia cywilnego, uczęszczający na wykłady założonej specjalnie dla nich szkoły biznesu w Legnicy. Polscy wojskowi uznali, że spółki tego typu byłyby agendami rosyjskiego wywiadu. Już wtedy, w okresie wycofywania, działalność rosyjskiej generalicji wskazywała, że wchodzili oni w związki z rosyjską mafią. W okresie negocjacji i przed podpisaniem wspomnianego Układu z 22 maja 1992 r. udało się zablokować pomysł Rosjan.

Do 1994 r. w Polsce pozostała 30 osobowa Misja Wojskowa FR z zadaniem nadzorowania tranzytu żołnierzy i sprzętu Zachodniej Grupy Wojsk AR (pierwotnie zwanej Grupą Wojsk Radzieckich w Niemczech) z obszaru Republiki Federalnej Niemiec (część NRD-owska przed 1990 r.). Misja była rozlokowana w Czeremsze, Warszawie i Zbąszynku.

8. Zmarli żołnierze Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej i obywatele radzieccy

Żołnierze radzieccy, pracownicy cywilni oraz członkowie ich rodzin, którzy zmarli (z różnych przyczyn) podczas stacjonowania na terytorium Polski, chowani byli na czynnych samodzielnie cmentarzach w Bornem Sulinowie i Świętoszowie, gdzie znajdowały się po 2 cmentarze oraz na 9 polskich cmentarzach cywilnych, w wydzielonych kwaterach (w Białogardzie; Brzegu; Legnicy – kwatery na 2 cmentarzach; Szczecinie; Szprotawie; Świnoujściu; Wrocławiu i Żaganiu). Łącznie na wymienionych cmentarzach pochowano 1483 obywateli radzieckich.

9. Wycofanie jednostek Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej w liczbach

W latach 1990–1993 (tj. w okresie przed i po podpisaniu układu z 22 maja 1992 r.) podczas wycofywania jednostek PGW AR do Rosji wyjechało 2981 transportów kolejowych złożonych z 22 934 wagonów. Polskę opuściło: ok. 56 tys. żołnierzy i ok. 7,5 tys. pracowników cywilnych, którym w sumie towarzyszyło ok. 40 tys. członków rodzin, 599 czołgów, 952 transportery opancerzone, 390 dział i moździerzy, 202 samoloty i 144 śmigłowce oraz ok. 443 tys. ton wyposażenia wojskowego, w tym ok. 94 tys. ton amunicji.

Armia Radziecka użytkowała ogółem ok. 70,5 tys. ha różnych terenów, w tym m.in.: 563 ha gruntów ornych; ok. 5 tys. ha łąk i pastwisk; ok. 35 tys. ha lasów; ok. 63 ha wód (stawów i jezior). Lotniska i poligony zajmowały ok. 58 tys. ha. Wojska te dzierżawiły 1,2 tys. budynków mieszkalnych (ok. 10 tys. mieszkań) i ok. 2,5 tys. budynków koszarowych o powierzchni ponad 2 mln m². Same wzniosły 332 budynki koszarowo-sztabowe, 800 magazynów, ok. 250 domów mieszkalnych. W sumie ok. 7,8 tys. różnych nieruchomości (w tym także hangary i bunkry).

Zmiana sytuacji politycznej w Polsce po 1989 r. z trudem była przyjmowana do świadomości stacjonujących w Polsce żołnierzy JAR. Dowódcy odmawiali wpuszczania polskich kontrolerów i inspektorów na teren dowodzonych

baz negując ustalenia, jakie były wynikiem umów i porozumień. Nie informowali również o trybie i przebiegu wycofywania. Rosjanie zamieniali mienie nieruchome na ruchome. Ucierpiały szczególnie lotniska, gdzie demontowano prawie wszystko – od zrywania płyt pasów startowych po wyszarpywanie kabli elektrycznych. Mienie w zajmowanych bazach Rosjanie traktowali jako zdobyczne (czyli również poniemieckie). Przyznawali podczas prywatnych rozmów, że przez grabież tego, co było na wyposażeniu baz będą chcieli stworzyć sobie materialne podstawy bytu po powrocie do Rosji.

Niektórzy członkowie rodzin kadry oficerskiej i pracowników cywilnych PGW AR tak mocno „zapuścili korzenie” w Polsce, że nie chcieli wracać z żołnierzami, którzy wyjeżdżali z kolejnych baz. Bywało tak, czego dokonywali sami Rosjanie, że trzeba było ich zmuszać siłą do wyjazdu. Przykładem jest tu w Świątoszów, gdzie z tamtejszego garnizonu nie chciało wyjechać ok. 400 obywateli rosyjskich². Znane są również sytuacje, kiedy wojsko opuszczało teren garnizonu i znajdujące się tam budynki mieszkalne, a tego samego dnia zamieszkiwali w nich obywatele ówczesnej Wspólnoty Niepodległych Państw, specjalnie przebywający w Polsce na zaproszenie żołnierzy rosyjskich lub też legitymujący się, nierzadko fałszywymi zaproszeniami, wystawionymi przez Polaków.

10. Kwestia polsko-rosyjskich rozliczeń finansowych („opcja zerowa”)

Wyjątkową sprawą były kwestie rozliczeń finansowych między polską a rosyjską stroną. Strona polska żądała, aby Armia Radziecka zapłaciła za straty, jakich dokonała w ciągu stacjonowania na ziemiach polskich od zakończenia II wojny światowej, przede wszystkim za znaczną degradację ekologiczną w miejscach stacjonowania. Szkody ekologiczne występowały na terenie 21 garnizonów. Największe z nich wiązały się z zanieczyszczeniem gruntów produktami ropopochodnymi (wykryto ich ponad 150 tys. m³ na obszarze ponad 405 ha) oraz degradacją lasów na obszarze ok. 35 tys. ha. Strona rosyjska

---

² Na rosyjskim odpowiedniku polskiego portalu społecznościowego „Nasza-Klasa” pojawiły się np. wpisy absolwentów radzieckich szkół w Legnicy, m.in.: „to były najpiękniejsze lata naszego życia”.

kontrargumentowała, że żołnierze rosyjscy zostawiają wartościowe nieruchomości (przede wszystkim wybudowane obiekty). W zasadzie większość z nich dla Polski była kompletnie nieużyteczna (zniszczone lotniska, ziemia skażona chemicznie substancjami rozlanymi na terenie byłych baz paliwowych, niewybuchy na poligonach). Na szalę rzucono nawet straty poniesione podczas wyzwania Polski, w tym „krew 600 tys. radzieckich żołnierzy, która wsiąkła w polską ziemię”³.

Rosjanie żądali wypłaty odszkodowania w wysokości ok. 400 mln dolarów za wybudowane obiekty. Kontrargumentami strony polskiej były stwierdzenia, że:

1) budynki zostały wybudowane bez uzyskanych pozwoleń od władz Polski;

2) nie spełniały krajowych norm budowlanych, co kwalifikowało je w dużej części do rozbiórki lub zrewitalizowania technicznego i konstrukcyjnego;

3) była to głównie infrastruktura wojskowa, której przystosowanie do celów cywilnych wymagałoby dużych nakładów (Siły Zbrojne RP raczej nie były nimi zainteresowane);

4) w przeważającej części stan techniczny obiektów nie był dobry;

5) Polska stała w obliczu dużych nakładów związanymi z usunięciem długotrwałej degradacji ekologicznej.

Ostatecznie uzgodniono przedstawioną przez prezydenta Lecha Wałęsę tzw. opcję zerową, która oznaczała obopólną rezygnację z rekompensat finansowych.

Polska komisja wyliczyła później wartość radzieckich obiektów na ok. 158 mln dolarów, przy uwzględnieniu kosztów rozbiórek i remontów. Natomiast straty wyrządzone przez JAR w latach 1945–1993 oszacowano na ponad 62 mld złotych w cenach z 1991 r. Przybliżone koszty poniesione w związku z przebywaniem

---

³ Wg słów gen. Władimira Dubynina, Polacy zażądali, aby żołnierze wycofywani z Polski byli przewożeni bez broni, która miała być transportowana w oddzielnych, zaplombowanych wagonach. Postulat ten wydawał się uzasadniony, zważywszy na to, że radzieccy żołnierze mieli zwyczaj strzelania przez okna. Głównodowodzący PGW AR gen. Władimir Dubynin, oburzony tym postulatem, podczas jednej z negocjacji przeczytał z kartki oświadczenie, „że Armia Radziecka, która kiedyś pokonała Niemców, wyjdzie z Polski z wysoko rozwiniętymi sztandarami wtedy, gdy uzna to za stosowne i drogami, które uzna za stosowne. A jeśli ktoś jej w tym będzie przeszkadzał, to nie bierze odpowiedzialności za bezpieczeństwo polskich obywateli”.

w Polsce w latach 1945–1993 wojsk rosyjskich rzeczoznawcy z WAT wycenili na 63 bln złotych (również przy wycenach z 1991 r.).

Działająca przy Biurze Pełnomocnika Rządu Polskiego ds. Pobytu Wojsk Radzieckich w Polsce, powołana w 1956 r. polsko-radziecka Komisja Mieszana, zajmująca się roszczeniami osób, które poniosły uszczerbek na zdrowiu lub w mieniu, z powodu pobytu wojsk radzieckich w Polsce, do 1993 r. rozpatrzyła prawie 7 tys. spraw. W tej liczbie 550 spraw w związku ze śmiercią 615 obywateli polskich, z których 249 osób żołnierze radzieccy zastrzelili (w tym 69 na tle rabunkowym), 250 osób zginęło w wypadkach komunikacyjnych, których sprawcami byli żołnierze JAR, 50 osób zginęło podczas działań wojennych. Wśród tego typu spraw był śmiertelny wypadek lotniczy (nad Lubinem) oraz pomyłkowe zbombardowanie wsi (Wilkszyn k. Wrocławia). Imienne listy wszystkich poszkodowanych i w różny sposób pokrzywdzonych w trakcie stacjonowania PGW AR sporządzono w 1994 r.

11. Tereny pozostawione przez jednostki Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej

W trakcie przekazywania mienia po PGW AR, w Polsce przyjęto system zdecentralizowany. Przekazywano od razu całe mienie wojewodom, jako mienie Skarbu Państwa i na nich scedowano cały proces zagospodarowania. W Niemczech, Czechach i na Węgrzech mienie po Armii Rosyjskiej oddano w ręce Ministerstw Skarbu, które od początku zajęły się sprawą przejmowania i szukania użytkowników mienia.

W latach 1990–1993 w Polsce zostały przejęte 7854 obiekty, w dwóch rodzajach⁴. Pierwszym były zabudowania, które zajęły wojska radzieckie w 1945 r. Było ich 3807, w tym ok. 1,2 tys. budynków mieszkalnych. Drugim rodzajem było 4407 obiektów (w tym ok. 250 mieszkalnych) wybudowanych najczęściej bez zgody strony polskiej. W sumie można było to mienie podzielić na cztery grupy:

---

⁴ Informował Pełnomocnik Rządu do Spraw Pobytu Wojsk Federacji Rosyjskiej w Polsce gen. Zdzisław Ostrowski podczas sprawozdania Komisji Polityki Przestrzennej, Budowlanej i Mieszkaniowej oraz Komisji Ustawodawczej o pilnym rządowym projekcie ustawy o zagospodarowaniu nieruchomości przejętych od wojsk Federacji Rosyjskiej (druki nr 365 i 432) na 22 posiedzeniu Sejmu 2 kadencji (9 czerwca 1994 r.).

1) obiekty, które wojewodowie i władze samorządowe wiedziały, jak zagospodarować, ale brakowało im w tamtym okresie środków na zrealizowanie zadań przystosowawczych. Dotyczyło to głównie 24 garnizonów, m. in.: Szczecin, Wrocław, Legnica, Świnoujście, Białogard, Warszawa. Razem ok. 2 tys. obiektów;

2) obiekty dla których wypracowano koncepcję zagospodarowania, lecz nie wiadomo było czy znajdują się chętni, z różnych powodów (np. ze względu na położenie obiektów, brak miejsc pracy, itp.). Takich garnizonów było 18, w tym 2 duże – Borne Sulinowo i Świętoszów. Co prawda Świętoszów przejęło Wojsko Polskie, ale było to tylko połowiczne rozwiązanie sprawy. Razem tych obiektów było ok. 3 tys.;

3) obiekty, których nikt nie chciał i nie posiadały żadnych koncepcji zagospodarowania oraz brakowało chętnych do ich przejęcia (głównie ze względu na położenie, brak warunków, normalnej infrastruktury i możliwości stworzenia miejsc pracy dla ludności ewentualnie osiedlającej się). Była sugestia stworzenia w tych miejscach ośrodków specjalnego przeznaczenia, podlegających Ministerstwu Sprawiedliwości, Ministerstwu Spraw Wewnętrznych. Były to garnizony takie jak: Gródek, Pstrąże (Strachów), Kluczewo, Żagań, Szprotawa, Krzywa. W sumie ok. 2 tys. obiektów;

4) obiekty które w owym czasie oceniano, że najprawdopodobniej zniszczą, albo posłużą – jeśli w szacunkach staną się przydatne – jako materiał rozbiórkowy. Były to ukrycia dla samolotów, stanowiska dowodzenia na poligonach itd. W sumie takich obiektów było ok. 500.

Rosjanie pozostawiali użytkowane mienie w bardzo różnym stanie. Generalnie jednak w stanie niezdatnym do użytku. Prawie ani jeden budynek nie nadawał się do natychmiastowego zagospodarowania. Ponadto przejęty majątek nie posiadał żadnej dokumentacji geodezyjno-prawnej ani technicznej. Powstała konieczność poniesienia znacznych nakładów na jego ochronę i zabezpieczenie oraz na wycenę wartości. Stąd od przejęcia z rąk radzieckich majątku do rozpoczęcia jego rozdysponowywania upływało średnio ok. 6 miesięcy. Zdarzały się jednak wyjątki. Przykładowo w legnickim szpitalu Rosjanie zostawili wszystkie urządzenia sanitarne w całości. W Nowej Soli, również placówka medyczna, była szybko gotowa do uruchomienia po małym remoncie. Bardzo

rzadko zdarzało się, że obiekty innego typu były przekazywane w przyzwoitym, nienagannym stanie (np. niektóre mieszkania nadawały się do natychmiastowego zamieszkania). Jednak w przeważającej większości porosyjskie obiekty były ograbione ze wszystkiego, co dało się zdemontować i wywieźć.

Wraz ze stopniowym opuszczaniem garnizonów radzieckich na terytorium Polski następował proces ich przejmowania przez wojewodów, jako mienia Skarbu Państwa, przekazywania ich miastom, gminom oraz wojsku. Zadania jakie powierzono tym jednostkom polegały na zagospodarowaniu przejętej infrastruktury. Proces ten w niektórych przypadkach trwa do dziś. W proradzieckich obiektach wojskowych powoli zaczęła się osiedlać ludność cywilna. To też powodowało kształtowanie od podstaw nowych społeczności lokalnych.

Przekazywanie przejętego majątku nowym właścicielom było operacją bez precedensu. Duży problem stanowił brak funduszy. Nie było również unormowań prawnych w tym zakresie. Odpowiednia ustawa pojawiła się dopiero w 1994 r. (Ustawa z dnia 10 czerwca 1994 roku o zagospodarowaniu nieruchomości skarbu państwa przejętych od wojsk Federacji Rosyjskiej, z późn. zm.). W celu koordynacji działań i pomocy z budżetu państwa samorządom lokalnym i innym podmiotom przystosowującym dobytek po JAR ustanowiony został przez Radę Ministrów wieloletni program pod nazwą Zagospodarowanie przejętego mienia i rekultywacja terenów zdegradowanych przez wojska Federacji Rosyjskiej. Stanowił on, że budżet państwa wspomogę dotacjami ze specjalnej rezerwy budżetowej w wysokości 70 mln złotych, w latach 2001–2007, samorzady na poziomie gminnym i powiatowym oraz inne podmioty, w celu przyśpieszenia likwidacji szkód i zakończenia zagospodarowania przejętego mienia od wojsk Federacji Rosyjskiej.

Majątek poradziecki rozdysponowywano głównie poprzez sprzedaż, dzierżawę i oddanie w wieczyste użytkowanie. W celu zagospodarowania odziedziczonej infrastruktury ponad połowie gmin, gdzie znajdowały się obiekty poradzieckie, udzielono wsparcia finansowego również z wielu innych źródeł.

12. Rozkradanie mienia w porosyjskich bazach i obiektach

Po opuszczeniu przez żołnierzy JAR miejsc dyslokacji i pobytu, niemałych szkód - w wielu przypadkach - dokonali polscy szabrownicy, którzy ruszyli do dewastowania i okradania porosyjskich baz oraz obiektów pozbawionych opieki i ochrony (kradziono cegły, bruk, instalacje CO i elektryczną, płyty z lotnisk, schronohangary i wszystko, co miało jakąkolwiek wartość). Po tym (bez względu na to, kto był odpowiedzialny za niekorzystną kondycję pozostawionego majątku i późniejsze kradzieże) przede wszystkim lokalne samorzady stanęły przed trudnym zadaniem przywrócenia normalnego stanu pozostawionych po Rosjanach garnizonach i znajdujących się w nich tysiący obiektów. Generalnie po PGW AR i polskich szabrownikach pozostały zrujnowane, ograbione ze wszystkiego, co mogłoby stanowić jakąkolwiek wartość budynki koszarowe, budynki mieszkalne, place z infrastrukturą, składy i magazyny.

13. Stan zagospodarowania wybranych terenów i infrastruktury pozostawionej przez jednostki Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej

Pod koniec pobytu w Polsce, garnizony radzieckie znajdowały się na terenie obecnych 10 województw oraz 44 gmin (wg podziału administracyjnego z 1999 r.; na obszarze 15 województw - na 17 województw - wg podziału administracyjnego w latach 1957-1975; na obszarze 21 województw - na 49 województw - wg podziału administracyjnego w latach 1975-1999).

Struktura przestrzenno-funkcjonalna terenów i obiektów była w głównej mierze zdeterminowana przeznaczeniem baz radzieckich oraz ich położeniem. W 52 proc. stanowiły je miasta, w 31 proc. wsie, po 2 proc. przypadało na wsie i przysiółki⁵. Około 13 proc. jednostek osadniczych nie określono, gdyż miały lokalne, nieoficjalne nazwy lub były powiązane z sąsiednimi, najbliższymi garnizonami (posterunki, obiekty wydzielone, stanowiska czy stacje).

---

⁵ Por. S. Sobotka, *Poradzieckie wojskowe jednostki osadnicze w Polsce. Przemiany społeczno-demograficzne i funkcjonalno-przestrzenne po 1991 r.*, w: „Geografia w szkole”, Nr 5/2008, s. 28-38.

Ze względu na spełniane funkcje wojskowe można było wyróżnić następujące grupy miejsc stacjonowania jednostek PGW AR:

- 1) lotniska operacyjne i zapasowe;
- 2) samodzielne bazy paliw;
- 3) posterunki nadzorcze;
- 4) bazy, stacje i składy paliw związane funkcjonalnie z dużymi obiektami;
- 5) kompleksy wojskowe z poligonami;
- 6) składy amunicji;
- 7) garnizony miejskie;
- 8) jeden port wojenny (w Świnoujściu).

Garnizony radzieckie w Polsce tworzyły skupiska osadnicze mimo że ok. 40 proc. z nich było rozproszonych. Najwięcej garnizonów istniało w rejonie Legnicy, Świątoszowa i Wrocławia. Natomiast największe garnizony w wymienionych skupiskach i poza nimi znajdowały się w Bornem Sulnowie, Duninowie, Świątoszowie oraz Wędrzynie.

Garnizony radzieckie (zwarte kompleksy) posiadały kompletną i samowystarczającą infrastrukturę socjalną, na którą składały się:

- 1) budynki mieszkalne;
- 2) budynki gospodarcze;
- 3) budynki magazynowe;
- 4) budynki koszarowe;
- 5) budynki administracyjne;
- 6) budynki socjalne (świetlice, kina) oraz stołówki (kantyny);
- 7) szpitale (nie wszystkie) oraz izby chorych;
- 8) obiekty techniczne.

W mniejszym stopniu lokale i budynki pełniły funkcje szkół, sklepów, hoteli, hal sportowych, drukarni, piekarni, chlewni oraz szklarni. W Legnicy użytkowano kompleks sądowy oraz 2 więzienia.

Większość obiektów w porosyjskich garnizonach, jak wspomniano wcześniej, na przestrzeni ostatnich 22 lat zmieniła swoje przeznaczenie. Wykorzystanie obiektów pozostawionych przez Rosjan jest w praktyce zróżnicowane. M.in. teren i obiekty w Świętoszowie i Rembertowie wykorzystywane są nadal do celów wojskowych. Poligon w Żaganiu i Wędrzynie również. Pozostałe obiekty przekazano lokalnym władzom, które znalazły dla nich cywilne zastosowanie. Większość mienia i rejonów po bazach PGW AR do chwili obecnej, w większości, stopniowo zmieniła swój wygląd, charakter i przeznaczenie. W większości dawnych koszar powstały hotele, internaty lub domy mieszkalne, ale też w hangarach na lotniskach – hurtownie i magazyny. Zaadoptowane zostały również stare bunkry. Przeprowadzane inwestycje, w tym remonty i modernizacje, pozwoliły w wielu przypadkach na zagospodarowanie przejętych obiektów oraz włączenie do układu komunikacyjnego lub urbanistycznego miejscowości. Dzięki koordynacji działań i wspólnemu wysiłkowi władz centralnych i lokalnych powstały m.in.: nowe miasta, jak Borne Sulinowo, Kęszycza Leśna niedaleko Międzyrzecza; nowe dzielnice i osiedla, jak dzielnica Kluczewo w Stargardzie Szczecińskim, osiedle Podczele w Kołobrzegu i Tarninów w Legnicy. Przystosowano dziesiątki kompleksów koszarowych, zrehabilitowano wiele hektarów skażonych terenów.

Gorzej prezentuje się sytuacja w rejonach pozamiejskich, gdzie zagospodarowanie terenów przekazanych przez PGW AR nadal stanowi problem. Gdy porówna się garnizony zlokalizowane w miastach i na obszarach wiejskich, należy stwierdzić, że mimo podjętych zabiegów, w przypadku tych pierwszych stan zagospodarowania obiektów jest znacznie lepszy. W lokalizacjach pozamiejskich, w peryferyjnie położonych, słabo skomunikowanych z otoczeniem leśnych garnizonach, aktywizacja i zagospodarowanie przejętych terenów przebiegały wolniej lub nie są w ogóle zagospodarowane do dzisiaj.

1) śląskie (b. częstochowskie):

Lubliniec/Herby

Znajdowała się tu baza paliwowa dla wojsk radzieckich – ok. 40 ha (w tym 5 ha koszar) i 400 zbiorników na paliwo. Po likwidacji MPS zbiorniki rozprzedano – kupiono je na potrzeby prywatnych stacji benzynowych, doły po

wykopanych zbiornikach zostały zasypane, zaś koszary przejęła gmina. W końcu lat 90. XX w. planowano utworzyć na terenie byłych koszar ośrodek leczniczo-rehabilitacyjny lub szkoleniowy. Ostatecznie utworzono fabrykę prefabrykatów budowlanych. Budynki koszarowe są prawie puste. Teren po zbiornikach paliwowych zalesiono.

2) lubuskie (b. gorzowskie):

Kęszyca (Leśna)

Wcześniej koszary Wehrmachtu, a w latach 1945–1956 garnizon WP, w którym stacjonowały: 7. pułk artylerii i 4. łżycki pułk saperów. Od 1956 r. do 1993 r. na podstawie umowy z 17 grudnia 1956 r. koszary przejęli Rosjanie. Przejęcie odbyło się z wyrzucaniem polskich żołnierzy, co łączyło się z bijatykami i strzelaniną (po przejściu stacjonowały tu m. in.: batalion rurociągów polowych, 389. samodzielny batalion łączności troposferycznej, 451. samodzielny batalion łączności i 824. samodzielny batalion łączności dalekosiężnej oraz skład MPS). W latach 1960–1980 koszary rozbudowano, powiększając je o nowe bloki mieszkalne i budynki gospodarcze. W Kęszycy stacjonowało do ok. 4 tys. żołnierzy w kulminacyjnym okresie. Teren bazy obejmował 119,4 ha. Był podzielony na kilka kompleksów: osiedle mieszkaniowe złożone z budynków mieszkalnych, baraków, garaży, magazynów (99 budynków); 2 kompleksy magazynów i garaży (19 budynków); stacja radarowa o pow. 12,5 ha; baza paliw o łącznej pojemności 16,1 tys. m³. Rosjanie uruchomili w garnizonie: klub oficerski, mieszkania dla kadry oficerskiej, szkołę podstawową, dom kultury, sklepy, łaźnie i pralnie. Położenie miejscowości i jej osobliwy klimat sprawiły, że organizowano tu obozy pionierskie dla dzieci kadry oficerskiej. Przyjęto nawet nazwę „Kurort Kęszyca” z tego powodu, że przywożono na kilkutygodniowe pobyty rehabilitacyjne do Kęszycy dzieci z Czernobyla i okolic, ze skażonych terenów po awarii elektrowni jądrowej. Obiekt przekazano stronie polskiej 12 maja 1993 r. Po opuszczeniu Kęszycy przez wojska radzieckie budynki zostały sprzedane na licytacjach za niewielkie sumy, a władze powiatowe nie wpisały do umów klauzuli o zobowiązaniu nabywcy do utrzymania nabytego obiektu w należyłym stanie. Nazwę Kęszyca Leśna nadano miejscowości w lipcu 1994 r. i została samodzielną miejscowością oraz siedzibą sołectwa w gminie

Międzyrzecz. Obecnie z kilkunastu opustoszałych budynków wejść można do warsztatów, przedszkola i kasyna wojskowego „Jołka”.

Wędrzyn (k. Sulęcina)

Stacjonowały tutaj radzieckie jednostki inżynieryjne (batalion saperów, 5. wyborski pułk pontonowy, 1038. samodzielny batalion pontonowo-mostowy, skład MPS), a po ich wyjeździe poligon i koszary zostały zajęte w całości przez Wojsko Polskie (11. Lubuska Dywizja Kawalerii Pancerniej, 17. Wielkopolska Brygada Zmechanizowana). Obiekt koszarowy składał się z 2 kompleksów. Ponadto dowództwu radzieckiemu z Wędrzyna podlegała także jednostka specjalna w rejonie Jeziora Buszno (koło Trzemeszna – obiekt 3003), w której składowano broń atomową. Obecnie Poligon wędrzyński jest użytkowany przez wymienione wcześniej formacje. Mimo małych rozmiarów (80 hektarów) posiada dobrze przygotowane zaplecze techniczne.

3) dolnośląskie (b. jeleniogórskie):

Bolesławiec

W 1945 r. zorganizowano tu Muzeum feldmarszałka Michaiła Kutuzowa, carskiego dowódcy (zm. 28 kwietnia 1813 r. w Bolesławcu). W miejscu, gdzie pochowano w metalowej urnie wnętrzności feldmarszałka w Bolesławcu (ciało po zabalsamowaniu zostało przetransportowane do Petersburga) stoi pomnik. W lutym 1945 r., po zajęciu miasta przez Armię Czerwoną, pomnik stał się obiektem kultu. Marszałek Iwan Koniew (późniejszy pierwszy dowódca Zjednoczonych Sił Zbrojnych Państw Stron Układu Warszawskiego, w latach 1955–1960) rozkazał, aby obok pomnika wystawiono uroczystą wartę, a przechodzący żołnierze oddawali przed nim honory. Opuszczające w 1992 r. Bolesławiec wojska radzieckie ogołociły Muzeum ze wszystkich pamiątek związanych z Kutuzowem. Żołnierze zabrali również metalową urnę, którą wykopali z ziemi. Od 1995 r. w budynku mieści się oddział Muzeum Ceramiki, poświęcony historii miasta.

Strachów (obecnie Pstrąże niedaleko Świętoszowa)

W kompleksie i w okolicach stacjonowało łącznie ponad 15 tys. żołnierzy i pracowników PGW AR razem z rodzinami. Kompleks znacznie rozbudowano w latach 60. XX w. Obiekt wojskowy Pstrąże-Strachów powierzchniowo był największym wykorzystywanym przez wojska radzieckie, zajmując obszar 20,7 tys. ha. Składał się z: koszar wojskowych dla żołnierzy z dużą liczbą garaży na pojazdy, magazynów sprzętu i uzbrojenia; poligonu lotniczego Przemków-Trzebień; obiektów mieszkalnych oraz koszarowych w Trzebieniu (bloki mieszkalne typu „Leningrad”); skład amunicji Trzebień Las; bunkroschron w Wilkocinie. Ponadto sklepy, szkoły i rozmaite zabudowania gospodarcze. Kompleks był wyposażony we własny skład paliw o pojemności 27,4 tys. m³. W 1992 r. obiekty przeszły w ręce polskie. Większą część ruchomego wyposażenia wywieźli Rosjanie, a resztę rozkradli polscy szabrownicy. Dziś Pstrąże leży na poligonie wojskowym (rejon świętoszowski) w niewielkiej odległości od strzelnicy. Ćwiczą tam między innymi jednostki specjalne oraz strażacy. Budynki popadają w coraz większą ruinę. Osiedle składa się z kilkunastu czteropiętrowych bloków i innych budynków zarośniętych krzakami i drzewami.

Świętoszów

Miejscowość poniemiecka, zajęta przez Rosjan zimą 1945 r. bez walki. Obecnie w powiecie Żagańskim, gm. Osiecznica. Był drugim pod względem wielkości garnizonem wśród JAR, liczącym ok. 12 tys. żołnierzy. Sama miejscowość została całkowicie wyłączona spod polskiej administracji i było to miejsce tajne i niedostępne dla Polaków. W Świętoszowie znajdował się sztab 20. Zwienugrodzkiej Dywizji Pancерnej z podległymi jej: pułkami czołgów: 8., 76. i 155. wyposażonych w czołgi T-80. 459. pułkiem artylerii przeciwlotniczej; 595. i 1052. pułkami artylerii; 96. batalionem rozpoznania; 206. batalionem saperów; 710. batalionem łączności; batalionami zaopatrzenia i remontowymi: 70., 219. i 1082. W garnizonie działały sklepy, szkoły, przedszkola, kina, hale sportowe, piekarnie, hotele, itp. Od 5 maja 1992 r. zaczęto kolejno przekazywać stronie polskiej poszczególne obiekty. 18 maja 1992 r. w obecności gen. Wiktora Dubynina dowódcy PGW AR oraz gen. broni Tadeusza Wileckiego szefa Sztabu

Wojska Polskiego nastąpiło oficjalne przekazanie całego terenu jednostki. 20 lipca 1992 r. ostatni żołnierze radzieccy opuścili miejscowość. Po opuszczeniu przez wojska radzieckie, stopniowo Świątoszów został zasiedlony przez ludność cywilną, a koszary w chwili obecnej użytkuje 10. Brygada Kawalerii Pancerniej. Po przejęciu miejscowości, wszystkie obiekty odziedziczone po Rosjanach wymagały szybkiego i gruntownego remontu, modernizacji oraz rozbudowy. Całą poradziecką infrastrukturę mniej lub bardziej zagospodarowano. Między innymi duża sala kinowa, wykorzystywana jest obecnie jako kościół świętoszowskiej parafii wojskowej. Po zakończeniu prac remontowych starego porosyjskiego budynku szkolnego od września 1999 r. mieści się tam Szkoła Filialna w Świątoszowie, jako samodzielna placówka oświatowo-wychowawcza, funkcjonująca w ramach zespołu szkół, w składzie którego znajduje się szkoła podstawowa i publiczne gimnazjum. W miejscu, gdzie znajdowały się 3 pięciokondygnacyjne poradzieckie budynki mieszkalne typu „Leningrad”, po ich wyburzeniu, na powierzchni ok. 7 tys. m² powstał nowoczesny obiekt rekreacyjno-sportowy. Obecnie większość budynków w Świątoszowie jest odnowiona i zamieszkała, jednak są też takie, które nie doczekały się remontu. Dostęp do nich jest swobodny, a w opustoszałych mieszkaniach można znaleźć wiele śladów pobytu Rosjan. Przyległy do Świątoszowa kompleks leśno-trawiasty jest czynnym poligonem w ramach Ośrodka Szkolenia Poligonowego (połączone poligony Żagań-Karliki i Świątoszów). Część terenów niezabudowanych o łącznej powierzchni 33,9 ha (tzw. kompleks wojskowy) znajduje się w zasobach Agencji Mienia Wojskowego. Nieruchomość ta znajduje się obecnie w trakcie procedur sprzedaży w trybie przetargowym.

Trzebień

Stacjonowała tu 140. Borysowska Frontowa Brygada Rakiet Przeciwlotniczych oraz znajdowały się składy amunicji i uzbrojenia. Jest to obecnie duża wieś w gminie Bolesławiec. Dyslokacja radzieckich żołnierzy w tej miejscowości była związana z obsługą znajdującego się nieopodal poligonu lotniczego Przemków-Trzebień. W samej miejscowości znajdowały się: osiedle mieszkaniowe dla rodzin żołnierzy wraz ze sklepami i szkołą; budynki koszarowe dla żołnierzy i park samochodowy. Trzebień wchodził w skład garnizonu Pstrąże. Koszary wojskowe znajdujące się w kilku miejscach, łącznie zajmowały ok. 83

ha. W skład kompleksu wchodziły budynki koszarowe zbudowane nie tylko przez Rosjan – jak plac apelowy, garaże, kino – ale również budynki mieszkalne wybudowane wcześniej przez Niemców. Koszary obecnie są zagospodarowywane – w części budynków zamieszkali Polacy, część magazynów i budynków techniczno-gospodarczych wykorzystywane jest do prowadzenia działalności gospodarczej. Jednocześnie wciąż część obiektów nie posiada nowych właścicieli, nie jest wykorzystana i ulega coraz większemu zniszczeniu.

4) zachodniopomorskie (b. koszalińskie):

Bagicz (w pobliżu Kołobrzegu)

Od marca 1945 r. lotnisko wraz z przylegającym do niego w Podczelach osiedlem garnizonowym było zajęte przez żołnierzy PGW AR. Kompleks w Bagiczu był samowystarczalną, eksterytorialną strefą z osiedlem mieszkaniowym, sklepami, szpitalem i szkołą (w sumie na 351,6 ha gruntów znajdowały się 54 budowle dzierżawione i 163 budowle wystawione przez Rosjan). Po likwidacji jednostki PGW AR, tereny kompleksu podzielono między gminy miasto Kołobrzeg i Ustronie Morskie (zgodnie z przebiegiem granic administracyjnych). Osiedle garnizonowe w Podczelach obecnie jest dzielnicą mieszkaniową Kołobrzegu (kaplica, szkoła podstawowa, usługi, gastronomia). Lotnisko i jego infrastruktura jest w przeważającej większości zdewastowane. Obydwie gminy mają, jak dotąd, różne koncepcje i intencje dotyczące zagospodarowania tego terenu. W 1999 r. wymontowano wrota trzech schronohangarów w celu ich sprzedaży (w skupie złomu) i zasilenia budżetu Ustronia Morskiego. Od 2002 r. prowadzono intensywne negocjacje ze spółką Baltic Center Polska dotyczące zagospodarowania terenu i wybudowania hoteli, basenów oraz pola golfowego jednak inwestycja nie doszła do skutku. W latach 2012–2013 wykonano na lotnisku rozbiórkę kolejnych hangarów, a planuje się rozebrać niemal wszystkie. We wschodniej części tej bazy działa od kilku lat Aeroklub Bałtycki i Stowarzyszenie Lotnicze w Bagiczu, które użytkują kilka hangarów oraz niewielką część betonowego pasa o długości 2500 m. Lotnisko jest uznane przez Urząd Lotnictwa Cywilnego i wpisane do Rejestru Lotnisk Cywilnych. Jest też obecnie jedynym działającym lotniskiem z trzech byłych

lotnisk operacyjnych 239. Baranowickiej Dywizji Lotnictwa Myśliwskiego (Chojna i Kluczewo). Z lotniskiem w Bagiczu związane jest zapasowe lotnisko polowe w Kalinie niedaleko Dębicy (gm. Rymań i Sławoborze) o pow. 261 ha. Część budynków kubaturowych infrastruktury lotniskowej w tym obiekcie jest zrujnowanych, a część rozebrano i teren zalesiono.

Białogard

Stacjonowało tu m.in. dowództwo 83. Brygady Desantowo-Szturmowej z batalionami rozpoznawczym i desantowo-szturmowym, jednostki artylerii różnego typu, jednostka radiotechniczna i walki radioelektronicznej, znajdował się tu także szpital. Na terenie 3 kompleksów koszarowych użytkowany był szpital garnizonowy, obiekty kulturalno-oświatowe, 3 place ćwiczeń, baza raketowa oraz poligon wojsk chemicznych w pobliskiej wsi Dargikowo z obiektami wojsk raketowych w Dobrowie. Wycofywanie żołnierzy radzieckich z białogardzkiego garnizonu odbywało się sukcesywnie w latach 1990–1992 r. Ogółem na pow. 119,56 ha przejęto 160 obiektów kubaturowych (w tym odzyskano 92 budowle dzierżawione oraz 68 budowli wzniesionych przez JAR.). Poligon Dobrowo/Dargikowo o pow. 898,98 ha przekazano Nadleśnictwu Białogard. Część terenu w Dargikowie o pow. ok. 150 ha zaadoptowano na wysypisko. Łącznie w białogardzkim kompleksie stacjonowało ok. 6,3 tys. żołnierzy, pracowników wojska i ich rodzin a przejęto natomiast 706 lokali w ponad 65 budynkach mieszkalnych, włączając w to adaptowane koszary (w tym 300 lokali, które zostały zbudowane w latach 1988–1989). Obiekt specjalny w pobliskim Podborsku (obiekt 3001, na południowy wschód od Białogardu, zajmujący 370 ha lasu z 43 budynkami różnego przeznaczenia, w którym stacjonowało ok. 300 żołnierzy oraz oficerowie z rodzinami) przejęty został przez Wojsko Polskie. Obecnie, niektóre budynki koszarowe zajmuje Oddział Zewnętrzny Aresztu Śledczego w Koszalinie. Obiekt jest obecnie jedynym zachowanym w stanie zbliżonym do tego, w jakim został opuszczony. Obiekty są zachowane niemal idealnie – 100 proc. panczerzy, działające suwnice, oświetlenie, zachowane instalacje alarmowe, rozdzielnie elektryczne, itp. Za zgodą dyrektora aresztu można je zwiedzać.

W Białogardzie poniemiecki szpital garnizonowy na 350 łóżek został przekazany stronie polskiej w marcu 1992 r. i zaadaptowany na potrzeby cywilnej lokalnej służby zdrowia. Jeden blok mieszkalny przekazano MSW, kolejny MON, klub garnizonowy zaadaptowano na potrzeby Urzędu Skarbowego. W kompleksie koszarowym przy ul. Kołobrzeskiej zlokalizowano m.in. szkołę podstawową, Prokuraturę Rejonową i Urząd Gminy. W Białogardzie powstały 4 wspólnoty (spółdzielnie) mieszkaniowe, które zaadaptowały budynki koszarowe na mieszkania. W Wojewódzkim Biurze Planowania Przestrzennego, dla wspomnianych 3 kompleksów koszarowych, opracowano plany zagospodarowania przestrzennego.

Borne Sulinowo i Sypniewo

Borne Sulinowo, w latach 30. XX w. było niemiecką wsią o nazwie Gross Born, a po wysiedleniu ludności pod koniec lat 30. garnizonem o tej samej nazwie. Po wojnie oficjalnie nie istniało. Nie było zaznaczone na mapach i w atlasach samochodowych lub oznaczane było jako tereny leśne. Obecnie miasto w województwie zachodniopomorskim, w powiecie szczecineckim. Kompleks garnizonowy w Bornem Sulinowie tworzył największe zgrupowanie żołnierzy radzieckich wojsk lądowych w Polsce. W sumie garnizon mógł liczyć nawet ok. 25 tys. Rosjan. Składał się z dwóch osad: Borne Sulinowo i Kłomino (Gródek); wielofunkcyjnego poligonu oraz jednostki w Sypniewie (dawne woj. pilskie). Znajdowały się tu dwa cmentarze: wojenny i komunalny. Przypuszcza się, że łącznie przebywało tutaj ok. 13,5 tys. żołnierzy zasadniczej służby wojskowej, ok. 4,5 tys. oficerów oraz ich rodzin wraz z personelem cywilnym.

Na początku lat 90. stacjonowała tu 6. Gwardyjska Witebsko-Nowogrodzka Dywizja Zmechanizowana i wchodzące w jej skład jednostki podległe: 16. i 125. pułk zmechanizowany; 54. batalion sygnalizacyjny; bataliony wsparcia: 71., 101., 81. i 1083.; 80. pułk czołgów i 90. batalion czołgów; 126. batalion rozpoznania; 193. pułk artylerii oraz 494. batalion artylerii przeciwpancernej. Stacjonowała tu także 116. Orszańska Brygada Rakiet Operacyjno-Taktycznych oraz znajdowały się składy materiałów pędnych i smarów. Na temat ilości żołnierzy i wyposażenia Rosjan w garnizonie, ciekawa informacja pochodzi z meldunku do amerykańskiej Centralnej Agencji Wywiadowczej, przekazanego

przez płk. Ryszarda Kuklińskiego. W lipcu 1981 r., R. Kukliński informował, że w Bornem Sulinowie potrojono liczbę czołgów T-55, T-64 i T-72 do łącznego stanu ok. 1 tys. szt.

Wycofywanie wojsk Federacji Rosyjskiej z rejonu Bornego Sulinowa zakończono w październiku 1992 r. Kompleks został przekazany polskim władzom cywilnym w kwietniu 1993 r. i zaraz po tym czasie zaczął się proces zaludniania. Po oficjalnym otwarciu miejscowości w czerwcu 1993 r., został jej nadany status miasta. Jeszcze w trakcie pobytu JAR rozpoczęto prace koncepcyjno-projektowe dotyczące zagospodarowania przestrzennego Bornego Sulinowa. Plan ten został zatwierdzony w już kwietniu 1993 r. i ustalał granice miasta z jego nowymi funkcjami (mieszkaniową, usługową, produkcyjną, turystyczną, kulturalną), urbanistyczny układ strukturalno-funkcjonalny oraz zasady zaplecza techniczno-komunalnego. W planie określono docelową liczbę mieszkańców na 8,5 tys. (obecna liczba mieszkańców wynosi ok. 4,35 tys. mieszkańców, a samej gminy ok. 9,6 tys.) oraz powierzchnię miasta określono na 1815 ha. Po przejściu od JAR miasto wyposażone było dość dobrze w infrastrukturę techniczno-komunikacyjną (ujęcie wody z siecią wodociagową i oczyszczalnią ścieków, linia kolejowa, linia elektroenergetyczna). Problem natomiast stanowiła dekapitalizacja sieci oraz systemu ogrzewania miasta. W latach 90. objęto komunalizacją grunty miejscowości o pow. ok. 303 ha. Gmina Borne Sulinowo pozyskała 378 budynków niemieszkalnych oraz 113 budynków mieszkalnych (72 budynki mieszkalne sprzedano do końca 1995 r.; 10 budynków zostało wyremontowanych i z 370 lokalami mieszkalnymi oddane w najem, z których następnie 255 sprzedano; w 1995 r. Spółdzielnie mieszkaniowe oddały do użytku 336 mieszkań, a w 1996 r. 300 mieszkań). Był Dom Oficera, w czasach gdy miasto należało do Rosjan, pełnił rolę Garnizonowego Domu Oficera. Znajdowało się tu kino, teatr, sala koncertowa i dyskoteka. Na oficjalnych uroczystościach gościły tu władze armii Układu Warszawskiego. Obecnie budynek jest własnością prywatną, a po pożarze w 2010 r. jest w stanie ruiny. Innym znanym budynkiem na terenie Bornego Sulinowa jest tzw. Willa Dubynina (ostatniego dowódcy PGW AR). Po II wojnie światowej budynek pełnił rolę hotelu dla wyższych oficerów wojsk radzieckich. Był także siedzibą generała Wiktora Dubynina. Obecnie jest w rękach prywatnego właściciela.

Innym aspektem rejonu Bornego Sulinowa były informacje prasowe o wszystkich możliwych rodzajach skażeń, zakażeń i zanieczyszczeń terenu i pobliskich obszarów. Wyniki badań przeprowadzone przez naukowców z Wojskowej Akademii Technicznej i Uniwersytetu Śląskiego nie potwierdziły, że teren Bornego Sulinowa i okolic jest niebezpieczny chemicznie i zdegradowany biologicznie. Jezioro Pile, nad którym położona jest miejscowość posiada II klasę czystości wody.

W 1995 r. było zarejestrowanych w Bornem Sulinowie nieco ponad 200 podmiotów gospodarczych. W ciągu dwóch i pół roku funkcjonowania społeczności polskiej, stworzono w nim 700 miejsc pracy, w tym w przemyśle. Obecnie w mieście funkcjonuje m.in. przedszkole i szkoła podstawowa, przychodnia zdrowia, Ośrodek Kultury oraz Centrum Informacji i Przedsiębiorczości. W latach 90. wybudowano most, doprowadzono linie telefoniczne oraz opracowano mapy terenu na obszarze 1850 ha.

Poligon Borne Sulinowo

Po 1945 r. zamknięto cały obszar garnizonu, przestały istnieć znajdujące się na obrzeżach wsie: Dudylany (Doderlage), Płytnica (Plietnitz), Przełęg (Knacksee), Sztajnford (Steinforth). Poligon Borne Sulinowo razem z poligonami w Okonku i Nadarzycach tworzył zespół poligonów PGW AR, składający się z kilku pasów i stanowisk strzeleckich dla piechoty, artylerii i czołgów. Większa część poligonu nie posiadała drzewostanu. Początkowo MON zamierzało objąć większą część poligonu, w końcu zatrzymało tylko jego wschodnią część, tworzącą strefę bezpieczeństwa dla poligonu Okonek.

Cały rejon byłego poligonu znajduje się w zarządzie Lasów Państwowych. Przeprowadzono bardzo duże prace zalesieniowe. Najbardziej atrakcyjne przyrodniczo części poligonu przeznaczono pod 10 różnych form ochrony i ich nie zalesiano – np.: obszar chronionego krajobrazu z olbrzymimi wrzosowiskami (jednymi z większych w Europie). 96 obiektów i budowli szkolno-treningowych, znajdujących się na poligonie zostało zdemontowanych lub rozebranych ze względu na nieprzydatność dla strony polskiej.

Kłomino (Gródek)

Miejscowość oddalona 12 km od Bornego Sulinowa, na południowym krańcu poligonu Borne Sulinowo. Powstała jako osada typowo wojskowa w drugiej połowie lat 30., bez wielu funkcji charakterystycznych dla miasta (np. szkół, przedszkoli, administracji publicznej, targowisk, czy zakładów produkcyjnych). Kłomino, obszarowo było większe od Bornego Sulinowa (na niemieckiej mapie topograficznej z 1936 r.). W czasach radzieckich powierzchnia miejscowości zmniejszyła się. Było tam m.in. kasyno, odpowiednik monumentalnego Domu Oficera, znajdującego się w niedalekim Bornem Sulinowie, jednak po wojnie został rozebrany, zaś materiał budowlany wykorzystano w Warszawie do budowy Pałacu Kultury i Nauki. W latach 80. postawiono kilka nowych budynków mieszkalnych. Miasto wysiedlono w 1992 r. z przedstawicieli wojsk rosyjskich i ich rodzin stacjonujących w okolicach i przejęto ogółem: 4 kuchnie-stołówki, 9 budynków mieszkalnych i 10 budynków koszarowych, 10 magazynów, 21 garaży i 35 obiektów innych (w tym wielko kubaturowych, jak: szkoła, klub, internat, łaźnia itp.). Aktualnie mieszka tam zaledwie kilka osób, poza tym miejsce jest opustoszałe. Infrastruktura przeznaczona dla 15 tys. osób świeci pustkami. Docelowo miało tutaj zamieszkać około 2,5–3,5 tys. osób jednak od 2008 r. miasto jest wyburzane. Pozostaną tylko 4 budynki: 1 należący do Urzędu Gminy Borne Sulinowo, jeden prywatny blok oraz 2 należące do Lasów Państwowych.

Szczecinek

Na terenie Szczecinka żołnierze PGW AR zajmowali kompleks koszarowy, bazę paliw oraz część mieszkalną. Stacjonował tutaj pułk artylerii przeciwlotniczej i raketowej oraz Posterunek Inspekcji Komunikacji Wojskowej. Rosjanie opuścili zajmowane obiekty w lipcu 1991 r. pozostawiając teren o pow. ok. 10,4 ha z kompleksem koszarowym i częścią mieszkalną, 2 hotelami, stołówkami, warsztatami, garażami i halą sportową. Wszystkie przejęte obiekty zostały skomunalizowane. Po przeprowadzeniu adaptacji oddano do użytku 251 mieszkań, szkołę społeczną, zakłady usługowe i produkcyjne. Baza paliw (o pow. ok. 11 ha) została po zmodernizowaniu w 1995 r. zaadaptowana na stację paliw. Dla przejętych terenów opracowano miejscowy plan zagospodarowania

przestrzennego i zgodnie z nim zrealizowano wszystkie inwestycje.

5) dolnośląskie (b. legnickie):

Brochocin (i wieś Łukaszów)

Miejscowość położona obecnie w województwie dolnośląskim, w powiecie złotoryjskim. Znajdowało się tu poniemieckie lotnisko, które po II wojnie światowej zostało przejęte przez Armię Czerwoną i było wykorzystywane jako lotnisko zapasowe. Obiekt zajmował powierzchnię 1463 ha. Znajduje się tam kilka obiektów, służących obecnie jako mieszkalne. Za budynkami drewniane szopy, w których podczas pobytu Rosjan przechowywano sprzęt, dalej pozostałości bramy i betonowy plac. Lotnisko posiadało podziemne zbiorniki paliwa. Obecnie teren zarasta drzewami (pasy nie były betonowe). Pozostałości lotniska powoli maskują drzewa.

Karczmarka (nieдалeko Trzebienia)

Ukryte w lasach składy MPS, olbrzymie składy amunicji i uzbrojenia, wybudowane w 1967 r. na obszarze liczącym kilkadziesiąt ha. Kompleks jest położony ok. 2,5 km na wschód od miejscowości Trzebień. Teren ogrodzony był wałami ziemnymi. Do obiektu dostać się można było jedynie drogami gruntowymi przez jedną bramę wjazdową. Pomiędzy wałami zlokalizowano m.in. budynki, magazyny sprzętu i garaże na pojazdy. Nieco głębiej znajdowały się magazyny amunicji, betonowe budynki z przodu z rampami wyładunkowymi, a po bokach schodami wejściowymi. Dotarcie do wszystkich obiektów kompleksu obecnie nie jest możliwe, ze względu na to, że spora część jest terenem prywatnym. Ponadto znajduje się tam kilka, przypominających swoim wyglądem schronohangary, niewielkich krytych ziemią pomieszczeń magazynowych ukrytych w gęstym lesie. W zasadzie cały kompleks jest już znacznie zdewastowany.

Krzywa

Lotnisko wojskowe Krzywa było obiektem poniemieckim po 1945 r. zajęty przez Wojsko Polskie. W 1953 r. obiekt przeszedł w ręce radzieckie. Po powiększeniu i rozbudowaniu przez Rosjan, stanowił w Polsce jedną

z największych radzieckich baz lotniczych. Lotnisko to obsługiwało codzienne połączenie powietrzne z Moskwą. Ponownie powróciło w ręce polskie w sierpniu 1992 r. Po pierwotnych planach utworzenia lotniska wojskowego, które się nie powiodły, lotnisko i jego teren przekazano gminom, na których terenie leży w powiecie bolesławieckim – Warta Bolesławiecka i Gromadka. W gm. Gromadka znajduje się lotnisko, w gm. Warta Bolesławiecka osiedle mieszkaniowe (Osiedle Kresówka Leśna, jako część miejscowości Szczytnica). W Osiedlu Kresówka Leśna 12 stojących tam bloków, nazywanych „Leningradami” przekazano kresowiakom w zamian za pozostawione na wschodzie mienie. Powierzchnia lotniska 1880 ha, z powodu niezbyt gęstej zabudowy, jak pozostałe lotniska, charakteryzuje się dużą ilością wolnych obszarów.

Wielkość całego kompleksu lotniskowego wynosiła ok. 150 ha i w jego skład wchodziły: poniemieckie budynki mieszkalne i osiedle mieszkaniowe, z wybudowanymi przez Rosjan blokami typu Leningrad; budynki sztabowe; bunkry wartownicze; hale remontowe na samoloty i hangary; pasy startowe o długości 2450 m i bunkier dowodzenia położony w pobliżu pasów startowych oraz magazynów krytych ziemią i dwóch schronów, jeden koło bocznego pasa lotniska, drugi tuż koło dużej wieży kontroli lotów; bazy paliw o pojemności 14,1 tys. m³. Hangary lotniskowe we wschodniej części zostały rozebrane.

Przez pewien okres nadzieje na reaktywację lotniska dla celów cywilnych łączono ze spółką Krzywa S.A., która obiecywała budowę terminala cargo zorientowanego na obsługę ruchu towarowego z Niemiec. Ostatecznie jednak plany te nie zostały zrealizowane, a w 1997 r. teren przekazano Legnickiej Specjalnej Strefie Ekonomicznej, rozparcelowano i przeznaczono pod inwestycje. Betonowa droga startowa jest częściowo rozebrana. Od sierpnia 2011 r. wschodnia część pasa startowego została kupiona i wynajęta Stowarzyszeniu Consensus Lex. W 2012 r. powstało lądowisko Krzywa. Figuruje w ewidencji lądowisk Urzędu Lotnictwa Cywilnego. Stowarzyszenie uruchamia ośrodek szkoleniowy.

Legnica

Najważniejszy garnizon – znajdowało się tu dowództwo PGW AR. Oprócz koszarów poniemieckich i znajdujących się tam obiektów, żołnierze PGW AR

zajmowali m. in. starą, secesyjną centralną część miasta (tzw. kwadrat), zakłady rzemieślnicze i przemysłowe. W posiadaniu Rosjan były w sumie 1203 obiekty znajdujące się w 40 różnej wielkości odrębnych kompleksach zlokalizowanymi na powierzchni około 430 ha (7,6 proc. powierzchni miasta i 30 proc. jego przedwojennej zabudowy). Z tego 228 ha zajmowało znajdujące się w południowowschodniej części miasta lotnisko, wybudowane jeszcze przez Niemców. W największym obiekcie, wspomnianym „kwadracie” – siedzibie Sztabu PGW AR przy obecnej ul. Grabskiego, znajdowało się ponad 700 pomieszczeń, zaś jego powierzchnia wynosiła 25 tys. m². Łącznie obejmowała 5 kondygnacji, w tym 2 pod ziemią. We wspomnianym „kwadracie”, położonym w południowej części miasta, znajdowały się poniemieckie budynki mieszkalne o charakterze głównie willowym. Po 1945 r. ta część miasta została odgradzona od pozostałej betonowym ogrodzeniem.

Pobliskie lotnisko, bazy magazynowe, szpitale, tereny i obiekty po jednostkach wojskowych, obiekty oświatowe, kulturalne i sportowe oraz budynki mieszkalne zostały ostatecznie przejęte przez Skarb Państwa we wrześniu 1993 r. Po wyjeździe Rosjan rozpoczęła się inwentaryzacja przejętego mienia. Przejęty majątek nie miał dokumentacji geodezyjno-prawnej, a większości budynków Rosjanie nigdy nie remontowali. Dopiero po 18 miesiącach, w kwietniu 1995 r., zaczęto rozdysponowywać budynki w „kwadracie”. Odbываło się to głównie poprzez ich sprzedaż lub oddawanie w użytkowanie wieczyste. Większość budynków została kupiona przez osoby prywatne. Obecnie pełnią one głównie funkcje mieszkalne. Kilka budynków użytkują instytucje oraz urzędy. Do najbardziej reprezentacyjnych budowli w tej dzielnicy należą: Dom oficera – potężny budynek położony przy Placu Orłąt Lwowskich, przekazany Kurii Biskupiej, mieści się tu również Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Legnickiej; Dom Prijoma (przyjęć) – w którym goszczono oficjalnych przedstawicieli różnych państw UW, willa posiadała zabytkowy wystrój wnętrza, w 1992 r. mienie zostało wywiezione do pobliskiej wsi ale odzyskano je i wróciło ono na swoje dawne miejsce, w tej chwili mieści się tu luksusowy hotel i restauracja „Rezydencja”; budynek dowództwa PGW AR przy ul. Grabskiego obecnie użytkowany jest przez ZUS, a położony w głębi budynek w kształcie litery U (dobudowany przez Rosjan) pozostaje jeszcze niezagospodarowany. Inne wille zostały zagospodarowane m. in. przez: Wojewódzki Fundusz Ochrony

Środowiska i Gospodarki Wodnej, Wyższą Szkołę Techniczną, Urząd Kontroli Skarbowej, Dom Pomocy Społecznej, Dom Dziennego Pobytu, Dom Księży Emerytów, Zgromadzenie Sióstr Karmelitanek oraz Centrum Formacji Charytatywnej Dzieciątka Jezus. Budynki koszarowe użytkowane są obecnie przez Państwową Wyższą Szkołę Zawodową. Lotnisko pozostało do tej pory słabo zagospodarowane. Hangary są wykorzystywane jako sklepy lub miejsca prowadzenia działalności gospodarczej. Pas startowy jest wykorzystywany m.in. przez Aeroklub. Władze miasta mają pomysł stworzenia tutaj strefy przemysłowej. W obecnej chwili obiektem w imieniu miasta zawiaduje spółka Strefa Aktywności Gospodarczej. W obecnej chwili miasto zagospodarowało ponad 95 proc. przejętych od Skarbu Państwa obiektów. Z większych obiektów, niezagospodarowany pozostaje poradziecki kompleks szpitalny w Lasku Złotoryjskim. Obiekt jest mocno zdewastowany i w dalszym ciągu niszczeje.

Przemków

Znajdował się tutaj lotniczy poligon bombowy o powierzchni 12 tys. ha oraz ośrodek rozpoznania radioelektronicznego na południowy-zachód od Przemkowa, niedaleko Szprotawy. Poligon w Przemkowie w całości wchodził w skład kompleksu Pstrąże. Armia Radziecka utworzyła makietę lotniska wojskowego w skali 1:1, widoczną tylko z powietrza. Służyła ona do przeprowadzania ćwiczeń i pozorowanych nalotów oraz jako lądowisko zapasowe. Makieta nie posiadała żadnych budowli, lecz starannie wyorane w ziemi zarysy pasa startowego, hangarów lotniczych i pozostałych obiektów hipotetycznej infrastruktury lotniskowej. Nieopodal, w Wilkocinie, mieścił się ośrodek rozpoznania radioelektronicznego. Poligon służył nie tylko jako teren ćwiczeń lotniczych, ale był także wykorzystywany przez jednostki pancerne (drogi czołgowe). W pobliżu poligonu znajdowały się liczne obiekty PGW AR. W Trzebieniu znajdowały się koszary z zapleczem, a 2,5 km od Trzebienia, składy amunicji w lesie; w Wilkocinie – schrony sztabowo-dowódcze; w Karczmarce – samodzielna baza i stacja paliw; w Chocianowie – ośrodek łączności troposferycznej; w Duninowie koło Chocianowa – skład amunicji. Ponadto, w pobliżu Przemkowa znajdowały się inne lotniska radzieckie: w Szprotawie, Wiechlicach oraz Krzywej. Poligon w Przemkowie posiadał dobre wyposażenie w obiekty komunikacyjne, techniczne i pomocnicze. Do transportu czołgów

używano linii kolejowej Żagań-Legnica a rozładowywano je na znajdującej się rampie przy stacji Studzianka. Stacja w Lesznie Górnym posiadała bocznice kolejową prowadzącą do Pstrąża. W samym Pstrążu także znajdowała się rampa załadunkowa. Poligon widoczny był na zdjęciach satelitarnych i lotniczych jeszcze w 2003 r. Po zaoraniu terenu posadzono na nim drzewa lub samoistnie zarasta sosną i brzozą. Obiekty kubaturowe w większości niszczone, stojąc opuszczone i zdewastowane, są używane przez paintballowców. Wstęp na teren poligonu i rejon przyległy jest zakazany ze względu na niewybuchy. Z dokumentacji wykonanych rozminowań w latach 2002–2007 wynika, że z gruntu podjęto między innymi: bomby lotnicze kasetowe, miny (ppiech. i ppanc.), pociski artyleryjskie, granaty (ręczne i fosforowe), zapalniki, łuski, ładunki miotające oraz amunicję różnego kalibru.

Chocianów

Stacjonował tutaj batalion łączności. Obiekt koszarowy składał się z kilku budynków mieszkalnych i magazynowych (3 budynki wielorodzinne, szereg hal magazynowych, kino, kasyno), na łącznie 85 ha powierzchni. Został przekazany stronie polskiej w kwietniu 1993 r. i zagospodarowany. W lesie na zachód od miasta znajdował się obiekt łączności troposferycznej zwany Paterą. Obiekt otoczony był potrójnym płotem, drugi pod napięciem. Stanowił jedną z najbardziej tajnych baz łączności. W jego skład wchodziły żelbetonowe schrony, maskowane od góry ziemią i porośnięte drzewami. Obiekt został wybudowany w latach 80. Schron posiadał dwa poziomy, łącznie 80 pomieszczeń. Wewnątrz schronu znajdował się punkt medyczny, kuchnia, izolatka, sala odpoczynku. Na schronie znajdowały się 4 maszty antenowe po 4 anteny na każdym. Obok schronu łączności znajdował się schron-garaż na zapasową aparaturę. Obiekty posiadały własne agregaty prądotwórcze. Ponadto cały obiekt posiadał własną stację transformatorową. Obecnie obiekt niszczy się.

Duninów

Położony w powiecie polkowickim, w gm. Chocianów, przy drodze nr 328 (na pd. od Chocianowa). Wcześniej znajdowały się tam niemieckie magazyny amunicji. Po wojnie Rosjanie rozbudowali część mieszkalną. W sumie kompleks

rozpościerał się na powierzchni 650 ha i posiadał 109 różnego rodzajów magazynów amunicji i materiałów wybuchowych. 14 października 1992 r. kompleks został przekazany stronie polskiej. Obecnie jest użytkowany przez Jednostkę Wojskową Skład Duninów. Znajduje się tam również zakład produkcji materiałów wybuchowych.

Jawor

Stacjonował tutaj batalion kolejowy PGW AR. Po przejęciu w 1991 r. zdegradowanych terenów poradzieckich, głównym celem było ich zagospodarowanie. Od 1999 r. stanowią własność samorządu powiatu. Cały teren koszarowy został przekształcony w miejsce rekreacji i wypoczynku. Realizacja adaptacji została sfinansowana po 2004 r. ze znacznym udziałem środków Unii Europejskiej oraz pieniędzy z budżetu powiatu. Funkcjonalny i nowoczesny obiekt rekreacyjno-wypoczynkowy wyposażony jest w szereg wielofunkcyjnych boisk sportowych, deptaki oraz ścieżki i stojaki rowerowe. Cały teren jest ogrodzony i wyposażony w oświetlenie.

Miłogostowice

Na tutejszym terenie znajdowały się schrony dowództwa PGW AR, z kompleksu legnickiego, pełniące rolę polowego stanowiska dowodzenia oraz składy materiałowe. Kompleks zajmował powierzchnię 35 ha. Mieściły się tu dwa budynki mieszkalne, cztery baraki i siedem schronów. W 1992 r. obiekt przekazano w ręce polskiej administracji leśnej. Poradzieckie zabudowania znajdują się na terenie otwartym. Od połowy lat dziewięćdziesiątych popadają w ruinę. Wszystkie w bardzo złym stanie, pozbawione dachu, okien, drzwi czy instalacji. Zbieracze złomu wyciągnęli z nich wszystko co metalowe – szyny, pręty i wszelkie elementy podpierające konstrukcję. Nadleśnictwo Legnica w 2011 r. ogłosiło przetarg na rozbiórkę budynków i budowli na terenie tej byłej bazy wraz z wykonaniem kruszywa z materiałów porozbiórkowych, wywiezieniem i rozłożeniem kruszywa na powierzchni wskazanych dróg leśnych.

Raszówka

Była liczącą 24 ha powierzchni poniemiecką bazą paliwową i zapleczem magazynowym części zapasowych przede wszystkim do samolotów, a także innego sprzętu wojskowego. Do samej bazy doprowadzono boczną kolejową ze stacji kolejowej w Raszówce. Paliwo magazynowano w 12 zbiornikach napowietrznych o pojemności 60 tys. litrów każdy. Wielokondygnacyjne podziemno-naziemne magazyny były wyposażone w rampy i windy. Budowa obiektów w tym kompleksie była prowadzona przez Niemców również w czasie II wojny światowej. Rosjanie zaraz po wojnie przejęli kompleks, razem z odległym o ok. 1 km zapleczem mieszkaniowym, i rozbudowali go do powierzchni 65 ha. Po rozbudowie zlokalizowano w bazie 635 zbiorników podziemnych o różnej pojemności. Zostały dobudowane nowe obiekty kubaturowe: garażowe, warsztatowe oraz sieciowe.

W 1956 r. część obiektów mieszkaniowych znajdujących się poza bazą przekazano Polsce. Baza i jej obiekty użytkowane była przez Rosjan do 1 września 1993 r., a potem przejęte przez Urząd Rejonowy w Lubinie. Przejęty teren był skażony związkami ropopochodnymi i wymagał stosownych zabiegów rekultywacyjnych. Brak pomysłu zagospodarowania i nie wystarczający dozór sprzyjał dewastacji obiektu. Ostatecznie teren bazy sprzedano w ramach rekompensaty za mienie pozostawione za wschodnią granicą uprawnionej grupie Zabużan. Rabunkowa gospodarka przekazanego mienia spowodowała całkowite zniszczenie infrastruktury kubaturowej i sieciowej tego kompleksu. Zniszczeniu uległa także część drzewostanu na terenie bazy.

Zimna Woda

Znajdował się tu obiekt stacji łączności w trakcie budowy oraz inne budynki różnego przeznaczenia, łącznie zajmujące 63 ha. Obiekt został opuszczony przez Rosjan w sierpniu 1993 r. Część budynków została przeznaczona do rozbiórki. Obecnie z samej bazy zostały jedynie ruiny stróżówki, kilka płytowych placyków w środku lasu, płytowo-betonowa droga oraz kilka na w pół rozebranych budynków. Teren zarasta.

6) wielkopolskie (b. leszczyńskie):

Wschowa

Znajdowało się w tu lotnisko trawiaste niedaleko wsi Łysiny na zachód od Wschowy, które zbudowane zostało przez Wojsko Polskie w latach 1954–1955 z przeznaczeniem na lotnisko zapasowe. W 1956 obiekt przejęła Armia Radziecka, które od tego czasu służyło jako lotnisko zaopatrzeniowe, nie pełniąc bezpośrednich zadań operacyjnych. PGW AR używała lotniska jako bazy śmigłowców do końca lat 80. Jeszcze przed zakończeniem stacjonowania rozpoczęto budowę betonowego pasa startowego, z planem bazowania na lotnisku samolotów myśliwskich. Planowano, aby baza zajmowała powierzchnię ok. 1 tys. ha. W lesie na terenie lotniska zamierzano zbudować osiedle dla pilotów i ich rodzin, ale perspektywa opuszczenia Polski spowodowała zawieszenie prac. Zdążono zbudować parę budynków administracji i jeden blok mieszkalny, kilka budynków pomocniczych, przeszło 1 km betonowego pasa startowego, obiekty magazynowe (m.in. magazyn uzbrojenia i bomb lotniczych). Czasowo szkolili się tu radzieccy spadochroniarze. Ponadto znajdowała się tutaj przylotniskowa baza paliw o pojemności 2,5 tys. m³.

W sierpniu 1992 r. Polska przejęła niedokończone lotnisko, którego powierzchnia wynosiła ok. 361 ha. Po przejęciu obiekt popadał w ruinę. W 2007 r. rozmontowano i wywieziono ostatnie pozostałości betonowego pasa startowego. Budynki koszarowe obecnie są w ruinie. Część terenu, przeznaczonego pod zadrzewienie, przekazano nadleśnictwu. Reszta służy jako wysypisko śmieci.

7) łódzkie (b. łódzkie):

Nowosolna

W porównaniu z innymi jednostkami, czy kompleksami radzieckimi, jednostka w Nowosolnej była obiektem o małej (ok. 2 ha) powierzchni, a jej obsada w początkach lat 90. liczyła ok. 30 żołnierzy. Jej zadaniem było realizowanie łączności troposferycznej między pozostałymi bazami jednostek radzieckich na terenie Polski. Ruiny bazy znajdują się w lesie na końcu drogi z płyt. Obecnie jest to teren Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich. Ruiny są popularnym miejscem gry w *paintball* i *air soft gun* (ASG).

8) opolskie (b. opolskie):

Brzeg i lotnisko Brzeg-Skarbimierz

W skład znajdującego się w mieście garnizonu radzieckiego wchodziło zaplecze socjalne i logistyczne (tzw. „czerwone koszary” w zachodniej części miasta przy obecnej ul. Wolności) bezpośrednio związane z lotniskiem w pobliskim Brzegu-Skarbimierzu. W skład koszar wchodziły poniemieckie budynki mieszkalne, obiekty garażowo-magazynowe, plac apelowy, hala sportowa, kino i ambulatorium.

Obecnie budynki mieszkalne w sporej części funkcjonują jako domy mieszkalne, jednak część z nich nadal jest niezagospodarowana i niszczeje. Budynki magazynowe i garażowe nie są zagospodarowane, również sala gimnastyczna, kino garnizonowe i biblioteka. Rosjanie wykorzystywali również obiekty położone w pobliżu tego kompleksu koszarowego. W większości były nimi budynki gospodarcze i techniczne z przeznaczeniem magazynowym, garażowym lub warsztatowym (naprawa i remonty pojazdów) oraz piekarnia. Obecnie obiekty są wykorzystywane, m.in. jako warsztat. Na części działki przy obecnej ul. Partyzantów powstały supermarkety.

Poza rozlokowaniem Rosjan w zachodniej części miasta, zajmowali oni także budynki mieszkalne przy obecnej ul. 1 Maja, gdzie funkcjonowała szkoła (obecnie znajduje się w tym miejscu 2 Liceum Ogólnokształcące). Również przy obecnej ul. Starobrzeskiej Rosjanie zajmowali obiekty mieszkalne i mieli magazyny, które obecnie są w większości zagospodarowane, a przy dzisiejszej ul. Nysańskiej funkcjonował szpital (obecnie mieści się tu siedziba Brzeskiego Centrum Medycznego).

Lotnisko Brzeg-Skarbimierz było największym w Polsce radzieckim lotniskiem wojskowym. Kompleks zajmował powierzchnię około 600 ha. Składał się z:

- osiedla mieszkaniowego w postaci bloków mieszkalnych, budynków koszarowych, sklepów, szkoły, boiska itd.;
- kompleksu lotniskowego obejmującego pasy startowe ze schronohangarami lotniczymi, hale remontowe dla samolotów, bazę paliw o pojemności 23,1 tys. m³ (największą przylotniskową spośród wszystkich lotnisk PGW AR w Polsce), drogę kołowania oraz płaszczyzny postojowe dla samolotów;

- budynków sztabowych (w tym więzienia NKWD/KGB);
- licznych bunkrów i budek wartowniczych oraz bunkra schronu dowodzenia.

Obiekt został przejęty przez gminę Brzeg. Część mienia została zagospodarowana, hangary wykorzystywane są m.in. jako tartak, betoniarnia, a jeden jako świątynia Świadców Jehowy. W jednej z wież kontroli lotów działa Powiatowy Zarząd Dróg w Brzegu. Budynki składu paliw są wykorzystywane jako skład celny. W innych budynkach prowadzona jest drobna działalność gospodarcza, podobnie jak w niektórych schronohangarach – kilka użytkuje Aeroklub Opolski. W Brzegu-Skarbimierzu działają punkt medyczny, szkoła, sklepy oraz Urząd Gminy. Część obiektów nadal czeka na zagospodarowanie. Przede wszystkim najtrudniej znaleźć nabywców na obiekty o typowym przeznaczeniu militarnym. W południowej części kompleksu rozebrano kilkanaście schronohangarów. Pasy startowe w większej części wciąż są przejezdne, choć fragmentarycznie rozebrano płyty. Dawna sala gimnastyczna, kino garnizonowe i biblioteka wciąż jednak niszczeją.

Namysłów (Krasowice)

Lotnisko pod Krasowicami zajmowało 326 ha i nie posiadało pasa startowego z płyt betonowych. Wykorzystywane było jako lotnisko zapasowe przez radziecką bazę lotniczą w Skarbimierzu pod Brzegiem. Bardzo często lądowały na nim śmigłowce. W maju 1991 r. zostało przekazane do użytku MON. Obecnie teren jest prywatną własnością.

9) wielkopolskie (b. pilskie):

Sypniewo (Brzeźnica Kolonia)

Obiekt był całkowicie utajniony i niedostępny dla Polaków, jako jedna z trzech baz PGW AR, w których składowano broń jądrową na terenie Polski. Był to kompleks w którym składowano wyrzutnie rakiet i głowice atomowe. Po opuszczeniu obiektu przez wojsko radzieckie uległ dużej dewastacji. Obecnie mimo znacznych zniszczeń nadal jest chętnie odwiedzany i fotografowany.

10) wielkopolskie (b. poznańskie):

Września

Znajdował się tu Samodzielny Liniowo-Eksploatacyjny Batalion Bezpośredniej łączności KGB ZSRR. Jednostka nadzorowała trzy punkty retransmisyjne w Sokołowie (ok. 3 km na północ od Wrześni), w Bukowcu (obecnie w powiecie wągrowieckim) i Krzeczynie Małym (niedaleko Legnicy). Koszary i budynki mieszkalne rozmieszczone były wzdłuż obecnych ulic Koszarowej i Kościuszki, a Rosjanie przejęli je od Wojska Polskiego w 1956 r. (ich powierzchnia to 25 ha). W dyspozycji Rosjan pozostawały: klub, kino, sauna, stołówka (jadalnia), szkółka dla dzieci, biblioteka, kotłownia, skład węgla i opału, magazyny żywności, magazyny uzbrojenia, magazyn z paliwem, smarami i olejami, garaże, podwórze gospodarcze z chlewem, wojskowa szkoła jazdy. W koszarach byli zakwaterowani żołnierze służby zasadniczej, natomiast oficerowie zakwaterowani byli w zabytkowych willach, a część z nich w mieście, poza bazą. Pod koniec lat 70. został wybudowany blok mieszkalny, z przeznaczeniem do zamieszkania tylko i wyłącznie dla oficerów z ich rodzinami. Po przejęciu tego obiektu, w maju 1993 r., rozpoczęto prace, mające na celu zaadoptowanie pomieszczeń do nowych funkcji. W bloku żołnierskim mieści się aktualnie Zespół Szkół Zawodowych nr 2, w hali ćwiczeń znajduje się kompleks sportowo-rekreacyjny. Pozostałe budynki przeznaczono dla celów mieszkaniowych. Inne budynki otrzymały m. in. Policja, Straż Pożarna i Nadleśnictwo.

11) mazowieckie (b. siedleckie):

Wólka Kałuska

W terenie lesistym, na najwyższym w okolicy wzgórzu, znajdowała się jednostka łączności podległa dowództwu w Rembertowie. Na terenie tego obiektu znajdował się duży maszt antenowy i stacja radarowa. Obecnie właścicielem nieruchomości jest firma galwanizacyjna, a na miejscu antenowym stoi maszt BTS (telefonii komórkowej, internet bezprzewodowy).

12) łódzkie (b. skierniewickie):

Łowicz

Stacjonowały tu 2 bataliony łączności (540. Samodzielny Batalion Łączności z 3. BłD z Kęszycy Leśnej oraz 1610. Samodzielny Szkolny Batalion Łączności) w koszarach o pow. 18,6 ha, wcześniej zbudowanych dla WP, następnie – po 1945 r. – zajętych przez Rosjan. Obiekt został przekazany stronie polskiej w październiku 1991 r. Po 1992 r. budynki przekazano na potrzeby Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Łowickiej.

13) zachodniopomorskie (b. szczecińskie):

Na terenie byłego województwa szczecińskiego rozmieszczone były 4 garnizony PGW AR: garnizon-lotnisko Chojna, garnizon-lotnisko Kluczewo, Szczecin, Świnoujście z bazą morską (poza PGW AR).

Szczecin

Garnizon szczeciński PGW AR składał się z czterech kompleksów, w tym dwóch na terenie Szczecina i po jednym: w Bezzeczu gm. Dobra Szczecińska (magazyny i stacja paliw) i poligonu w gm. Gryfino. W samym Szczecinie były ulokowane samodzielny batalion inżynieryjno-saperski, batalion łączności i szpital wojskowy.

Budynki w kompleksach szczecińskich rozdysponowano poprzez użyczenie lub przekazanie: Komendzie Wojewódzkiej Policji; Uniwersytetowi Szczecińskiemu, Politechnice Szczecińskiej, Akademii Rolniczej, Wyższej Szkole Morskiej, Zachodniopomorskiej Szkole Businessu, Pomorskiej Akademii Medycznej; Centrum Psychiatrycznemu Specjalistycznego Zakładu Opieki Zdrowotnej „Zdroje”; zakładowi mechaniki pojazdowej oraz spółdzielni mieszkaniowej. Na terenie kompleksu w Bezzeczu (na 18 ha gruntów z 14 obiektami kubaturowymi) obiekt skomunalizowano, uruchamiając hurtownię spożywczą. Kompleks poligonowy w gm. Gryfino (poligon Rozdoły w nadleśnictwie Gryfino o powierzchni 55 ha) przekazano Lasom Państwowym (z jednym niedokończonym schronem dowodzenia).

Chojna

Garnizon-lotnisko Chojna (z obiektami towarzyszącymi) w powiecie Gryfińskim. Lotnisko, zbudowane jeszcze przez Niemców, zajmowało powierzchnię ok. 580 ha. Składało się ono m.in. z hangarów, pasów startowych (jeden z nich miał długość 2460 m), budynków garnizonowych (mieszkaniowe i koszarowe), stacji i magazynów paliw, bocznic kolejowej ze stacji Chojna, szpitala, garaży, składów amunicji. W sumie składało się to na 223 obiekty kubaturowe.

Po opuszczeniu lotniska przez Rosjan majątek został przejęty przez gm. Chojna. Drogi wewnętrzne stały się ulicami i otrzymały nazwy. Generalnie oceniono obiekty oraz infrastrukturę techniczną jako będące w złym stanie technicznym. Na terenie bazy odnotowano ponadto szkody ekologiczne. Duża część obiektów została zaadaptowana przez różne firmy. Hangary są w dobrym stanie (część jest wykorzystywana: klub bokserski, Stowarzyszenie Lotnicze – motolotniarze i parolotniarze, duże dyskoteki i występy zespołów muzycznych). Pasy startowe są dosyć często używane przez samoloty gaśnicze i śmigłowce ratunkowe. Znaczna część tego terenu wykorzystywana jest rolniczo. W planach jest powstanie elektrowni słonecznej. Część terenu podzielono na działki i wystawiono na sprzedaż. Na poradzieckie budynki mieszkaniowe Gmina Chojna pozyskiwała fundusze w ramach programu budowy mieszkań socjalnych i chronionych.

Kluczewo (Stargard Szczeciński)

Znajdował się tu największy radziecki garnizon lotniczy na terenie Polski (o pow. 1211 ha). Teren garnizonu był skupiony w kilku kompleksach i obiektach znajdujących się w: Kluczewie, Burzykowie i Słotnicy oraz teren wydzielony na południe od Burzykowa, w okolicy wsi Dębica (pow. pyrzycki). Płaszczyzna lotniskowa umiejscowiona była w trójkącie pomiędzy wspomnianymi trzema miejscowościami. Kompleksy i obiekty garnizonu Kluczewo odebrano w kilku terminach przez stronę polską. W garnizonie Kluczewo w sumie przejęto grunty o powierzchni 1185,68 ha wraz z 294 obiektami kubaturowymi. Na obszarze lotniska i samej miejscowości przeprowadzono prace pirotechniczne, prace geodezyjne oraz wykonano wycenę obiektów garnizonu i lotniska.

W kompleksach znajdowały się: pasy startowe (główny o długości 3200 m i szerokości 60 m); drogi łącznikowe z drogami kołowania i polem postojowym dla samolotów; magazyn paliw płynnych z siecią rozprowadzającą; dwie bocznicę kolejowe; budynki mieszkalne zlokalizowane w 4 osiedlach; budynki administracyjne i magazynowe; budynki garnizonowe; budynki radarowe i naprowadzania samolotów; zbiorniki stalowe. W grudniu 1992 r., wojewoda szczeciński, prezydent Stargardu Szczecińskiego i wójt gminy Stargard Szczeciński podpisali porozumienie dotyczące zagospodarowania obiektów. Dużym problemem na terenie samego lotniska Kluczewo oraz w obiektach w Burzykowie i Słotnicy była infrastruktura paliwowa, która zanieczyściła glebę oraz wody podziemne i stanowiła bezpośrednie zagrożenie dla ekosystemu jeziora Miedwie. Od 1996 r. prowadzone były działania rekultywacyjne skażonego obszaru. Prace zakończono w 2004 r. doprowadzając do stanu równowagi ekologicznej. Obecnie część terenów jest dzierżawionych, pozostałe to kompleks działek (niektóre z nich zawierają budynki magazynowe, administracyjne, czy bocznicę kolejową) i są przeznaczone do sprzedaży. Strefa mieszkaniowa została zagospodarowana. Na samym lotnisku Kluczewo prowadzi działalność Regionalny Stargardzki Park Wysokich Technologii (Pomorska Specjalna Strefa Ekonomiczna). Znajduje się tu fabryka opon oraz zakład montażu maszyn przeładunkowych.

Świnoujście

Łącznie w bazie morskiej Floty Bałtyckiej w Świnoujściu przejęto 305 obiektów kubaturowych, nabrzeże z 2 basenami portowymi o łącznej powierzchni wody 11,79 ha oraz grunty o całkowitej powierzchni 166,24 ha. Przejęcie mienia nieruchomości po JAR nastąpiło płynnie i bez zbędnej zwłoki. Były to:

- magazyn sprzętu filmowego;
- osiedle mieszkalne;
- obiekt szpitalny;
- kompleks obiektów pokoszarowych;
- boisko sportowe z zapleczem;
- klub oficerski;

- obiekt szkolny;
- kompleks garażowy;
- radiowe centrum odbiorcze;
- Fort Zachodni;
- Fort Anioła – obiekt stacji radiolokacyjnej;
- Basen Północny;
- piekarnia;
- garaże samochodowe;
- obiekty mieszkalne;
- główny punkt zasilania;
- basen Południowy i terminal paliwowy;
- stanowisko dowodzenia z bunkrami;
- obiekty magazynowo-administracyjne;
- magazyn broni i amunicji oraz laboratorium paliw.

Poszczególne kompleksy i znajdujące się w nich obiekty zostały w większości przekazane polskim użytkownikom. Część obiektów technicznych oraz budynki mieszkalne zostały skomunalizowane. Obiekty kubaturowe zostały wydzierżawione, przekazane, bądź sprzedane użytkownikom i zagospodarowane z przeznaczeniem m.in. na: budownictwo mieszkaniowe, parking samochodowy i salon samochodowy, hurtownie i magazyny, centrum administracyjne świnoujskiego samorządu i innych urzędów. Ponadto budynki przekazano także Społecznej Szkole Podstawowej, Ministerstwu Obrony Narodowej (hala sportowo-widowiskowa i komenda garnizonu, basen południowy dla MW RP, mieszkania), Zakładowi Komunikacji Miejskiej, osobie fizycznej (piekarnia została wydzierżawiona przez Urząd Miejski), Straży Granicznej i Ratownictwu Okrętowemu. Nie jest do tej pory w pełni wykorzystany Basen Północny. Władze uporządkowały teren i zrealizowały wiele inwestycji, jak budowa pomostów dla jachtów, obiektów socjalnych, czy stacji SAR. Jednak ten rozległy teren, mimo pewnych pomysłów, nie stał się według planów nowoczesną mariną żeglarską

Śniatowo

Byłe wojskowe lotnisko zapasowe wykorzystywane wspólnie przez Wojsko Polskie i PGW AR. Lotnisko zajmowało obszar ok. 287 ha. Po przekazaniu stronie polskiej zostało zamknięte. Długość betonowego pasa (płyty) wynosiła 2250 m, szerokość 60 m. Obecnie pas jest w całym dobrym stanie, otoczony systemem bunkrów i stojanek. Obecnie pełni rolę farmy wiatrowej i miejsca spotkań fanów motoryzacji. W 2012 r. gmina Kamień Pomorski wydała decyzję o środowiskowym uwarunkowaniu budowy i realizacji Regionalnego Zakładu Zagospodarowania Odpadów, który miał spalać odpady oraz przy wykorzystaniu wysokich temperatur unieszkodliwiać odpady niebezpieczne, takie jak np. azbest. Inwestycja jeszcze nie powstała.

14) małopolskie (b. tarnowskie):

Czarna Tarnowska

Znajdowała się tu baza łączności troposferycznej BARS 203 (wojskowy system łączności państw Układu Warszawskiego, od rosyjskich słów Боевая Армейская Радиорелейная Система). Stan wszystkich budynków bazy staje się z roku na rok coraz gorszy. Po przekazaniu stronie polskiej, budynek koszarowy był w budowie i nigdy nie został ukończony. Również budowa schronów na zapasowe urządzenia antenowe nigdy się nie zakończyła. W czerwcu 1993 r. oficjalnie teren został przekazany i wszystkie budowle (te zakończone i nie) wojewodzie tarnowskiemu.

1 stycznia 1995 r. bazę przejął wójt gm. Czarna, który nakazał zdemontowanie posiadającego wartość wyposażenia budynków. Przez kolejne lata dostęp do obiektu był praktycznie otwarty, na skutek czego rozebrano nielegalnie większość budowli, ogrodzenia i oświetlenia, pozostał jedynie szkielet bloku mieszkalnego i niedokończona budowa koszar. W latach 1998–2000 zbudowano w miejscu dawnego sowieckiego ujęcia wody hydrofornię i zbiorniki na wodę, zaopatrujące w wodę kilka miejscowości na terenie gm. Czarna.

15) kujawsko-pomorskie (b. toruńskie):

Toruń

Stacjonował tu samodzielny batalion pontonowy oraz znajdowały się składy amunicji i materiałów wybuchowych. Był to duży kompleks – teren zajmował 417 ha, z czego 270 ha obecnie należy do miasta. Po opuszczeniu terenu przez żołnierzy radzieckich, wszystko, co przedstawiało jakąś wartość, zostało rozgrabione. W chwili obecnej powstaje osiedle wielorodzinnych budynków mieszkalnych z zapleczem usługowym i garażami podziemnymi. Według planów ma tam zamieszkać nawet 20 tys. osób. W planach jest objęcie części gruntów podstrefą ekonomiczną.

16) dolnośląskie (b. wałbrzyskie):

Świdnica

Znajdowało się tutaj Dowództwo i Sztab PGW AR w latach 1984–1990, po utworzeniu w Legnicy (wcześniejszym dowództwie PGW AR) Naczelnego Dowództwa Wojsk Kierunku Zachodniego. Stacjonujące na terenie Świdnicy wojska radzieckie zajmowały następujące grunty i obiekty: „czerwone koszary”, „białe koszary” i koszary przy ul. Gdyńskiej. Oficjalne wycofanie wojsk radzieckich ze Świdnicy rozpoczęło się 16 października 1990 r. i zakończyło się 21 listopada 1991 r. Świdnica stała się pierwszym miastem w Polsce, z którego wycofane zostały wojska radzieckie. Świdnica przejęła 199 obiektów rozlokowanych na obszarze o powierzchni 63 ha (wliczając w to 78 budynków mieszkalnych, w tym 42 wille). W 1992 r. podjęto decyzję o zagospodarowaniu tych obiektów. Budynki mieszkalne nadające się do użytku przekazane zostały nowopowstałym 9 spółdzielniom mieszkaniowym. Budynki nadające się na działalność gospodarczą zostały wydierżawione lub sprzedane podmiotom gospodarczym. Niektóre budynki zostały wykorzystane na cele edukacyjne – liceum ogólnokształcące i szkołę podstawową. Dwa obiekty ze względu na ograniczone fundusze władz samorządowych i brak możliwości dalszego inwestowania przekazano Kościołowi Katolickiemu. W niektórych budynkach koszarowych działają m.in. Urząd Miasta, Starostwo Powiatowe, Prokuratura Rejonowa i Urząd Skarbowy.

17) mazowieckie (b. warszawskie):

Warszawa-Rembertów

Przede wszystkim znajdował się tutaj obiekt PGW AR zajmowany przez Batalion Łączności. Podlegały mu obiekty łączności w Nowosolnie, Wrześni i Wólce Kałuskiej. Łącznie zajmował on powierzchnię 38,5 hektarów. Został przekazany 27 sierpnia 1993 r. W koszarach znajdowała się willa głównodowodzącego wojskami Państw Stron Układu Warszawskiego w latach 1971–1977 marszałka ZSRR Wiktora Kulikowa. Jednostka została przejęta w stanie zdewastowanym. Obecnie kompleks zajmuje jedna z jednostek Wojsk Specjalnych.

18) dolnośląskie (b. wrocławskie):

Wrocław

Stacjonowały tu jednostki pierwszego rzutu: batalion łączności radioliniowej, samodzielny batalion obrony przeciwchemicznej, samodzielny batalion samochodowy, składnica intendencka, posterunek inspekcyjny komunikacji wojskowej, skład artyleryjski, warsztaty remontowe techniki pancernej i samochodowej oraz szpital wojskowy. Wojska radzieckie stacjonowały na Swojcu (ul. Koszarowa), gdzie znajdowało się dowództwo garnizonu, szpital, siedziba GRU, a także szkoła dla dzieci oficerów, którzy przebywali we Wrocławiu. Rosjanie stacjonowali również na Kozanowie (przy ul. Połbina) i Maślicach, a także przy ul. Zwycięskiej. Ponadto użytkowali kilka nieruchomości rozrzuconych po całym mieście, między innymi warsztaty przy ul. Czajkowskiego. W większości teren został zagospodarowany i zaadoptowany do użytku przez miasto Wrocław. W zasobach Agencji Mienia Wojskowego znajduje się kompleks wojskowy – teren o powierzchni 0,17 ha zabudowany 3 budynkami o łącznej powierzchni użytkowej 255 m². Nieruchomość ta znajdują się obecnie w trakcie procedur sprzedaży w trybie przetargowym.

Oława

Poniemieckie lotnisko Oława-Stanowice, usytuowane na północny-zachód od Oławy, po wojnie zostało zajęte przez wojska radzieckie i włączone w skład 4.

Armii Lotniczej, pełniło rolę lotniska zapasowego. Od momentu opuszczenia go przez wojska radzieckie 15 października 1992 r. teren jest zagospodarowany na różne sposoby – zlokalizowano tam fabrykę oraz osiedle domków dla ofiar powodzi w 1997 r. Mieści się tam również Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych nr 2 im. Zjednoczonej Europy.

19) lubuskie (b. zielonogórskie):

Szprotawa-Wiechlice

Lotnisko Szprotawa-Wiechlice położone jest 4 km na południowy wschód od centrum Szprotawy. Po wojnie teren bazy został znacznie powiększony, zbudowano bloki mieszkalne dla rodzin żołnierskich, obiekty użyteczności publicznej, garaże lotnicze, nowe magazyny balistyczne i obiekt specjalny z bunkrem atomowym przystosowanym do składowania i użytkowania lotniczej broni atomowej. Od 1992 r. lotnisko jest nieczynne i przekształcone w obiekt cywilny, a jednocześnie częściowo zagospodarowane przez gminę Szprotawa, m.in. istnieje tu osiedle mieszkaniowe, hotel i gminna szkoła podstawowa. W 2013 r. na terenie tego lotniska odsłonięto pomnik tradycji lotniczych. Obecnie inne zagospodarowanie szerokiego pasa startowego nie jest planowane.

Wędrzyn

Miejscowość położona w województwie lubuskim, w powiecie i gminie Sulęcín. Znajdowały się tutaj radzieckie koszary wojskowe, oprócz Rosjan stacjonowały tu także jednostki LWP. Powierzchnia obiektu liczyła 450 ha. Koszary zostały zajęte przez wojska radzieckie w 1956 r. Wcześniej w całości były użytkowane przez Siły Zbrojne PRL. Po wyjeździe wojsk radzieckich, poligon i koszary zostały zajęte w całości przez Wojsko Polskie (17. Wielkopolska Brygada Zmechanizowana ze składu 11. Lubuskiej Dywizji Kawalerii Pancerniej). Radziecki obiekt koszarowy składał się z 2 kompleksów. Dowództwu z Wędrzyna podlegała także jednostka specjalna w rejonie jeziora Buszno (obiekt specjalny 3003, na obszarze prawie 370 ha pomiędzy Trzemesznem, Wielowsią a przysiółkiem Templewko), w której składowano broń atomową. Poligon wędrzyński jest użytkowany przez wcześniej wymienione formacje WP. Pomimo małych rozmiarów (80 ha) posiada dobrze przygotowane zaplecze techniczne.

Żagań

Po II wojnie światowej bazę niemiecką przejęły wojska radzieckie. Znajdowały się tu dwa kompleksy: radziecki szpital wojskowy z budynkiem szpitalnym i obiektami przyległymi oraz lotnisko Stara Kopernia pod Tomaszowem (ok. 7 km od Żagania, o pow. 935 ha). W 1945 r. rozbudowano i powiększono obiekt. Stacjonował tutaj 42. Tannenberski Pułk Lotnictwa Bombowego, który był jednostką pierwszego uderzenia. Oprócz pułku lotniczego były tutaj: samodzielny batalion zabezpieczenia technicznego lotniska, samodzielny dywizjon rakiet plot. Istniała także baza paliw. W trakcie rozbudowy, kompleks lotniskowy zaprojektowano na autonomiczne i odizolowane miasteczko. W skład kompleksu weszły: budynki sztabowe i szkoleniowe, niemieckie budynki mieszkaniowe, osiedle mieszkaniowe złożone z wybudowanych bloków mieszkalnych „Leningrad”, baraków mieszkalnych, sklepów, przedszkola i szkoły, połączona bocznica kolejową z Żaganiem stacja paliwowa, wieże kontroli lotów z dwoma betonowymi pasami startowymi, schronohangary lotnicze i hangary (6 szt.) remontowe na samoloty, garaże na pojazdy oraz pomieszczenia magazynowe, lotniskowe budynki pomocnicze, w tym służące do naprowadzania samolotów.

Obiekty w tych kompleksach zostały przekazane stronie polskiej w lipcu 1992 r. i stały się własnością gminy Żagań. Obiekt szpitalny, po wyjeździe Rosjan, niszczał przez około 10 lat zanim nowi właściciele przekształcili go w hotel. Teren lotniska jest ciągle w procesie zagospodarowywania. Jednak nadal jego większa część niszczeje i jest do wykorzystania na cele inwestycyjne. W niektórych hangarach działają firmy branży komputerowej, budowlanej i metalurgicznej. Część pasa startowego lotniska wykorzystuje Wojewódzki Ośrodek Ruchu Drogowego z Zielonej Góry. Bliskość Żagania i konkurencyjne ceny spowodowały, że obiekty mieszkalne szybko zostały wyremontowane i zamieszkane. Pozostałe części lotniskowych pasów startowych używane są do organizacji różnych imprez plenerowych, takich jak rajdy, zloty samochodowe, *paintball*, czy *ASG*.

Jankowa Żagańska

Skład MPS w powiecie żagańskim umiejscowiony ok. 10 km na południe od Żar na obszarze zalesionym, niedaleko bocznic kolejowej połączonej torem m.in. ze stacją w Starej Koperni (lotnisko). Obecnie część składu zajmuje baza paliw.

Nowa Sól

Nowa Sól (23 km na południe od Zielonej Góry) stała się miastem garnizonowym w 1945 r., kiedy to Rosjanie zajęli część zabudowań przy ul. Sienkiewicza, łącznie z poniemieckim szpitalem. Po zajęciu Nowej Soli władzę w bezludnej miejscowości sprawowała radziecka komendantura wojenna, z siedzibą w kamienicy na miejskim rynku (Plac Wyzwolenia nr 16 obecnie). Do połowy 1946 r. stacjonowała w porcie radziecka flotyła rzeczna. Od 1949 r., w zabudowaniach szpitala powiatowego, prowadził działalność radziecki szpital wojskowy, który funkcjonował do początku lat 90. XX w. wraz z zapleczem logistycznym i kwaterami dla kadry na osiedlu domków jednorodzinnych. Budynek szpitala po opuszczeniu nie został zagospodarowany, jego teren jest sukcesywnie niszczone m.in. przez poszukiwaczy złomu, bezdomnych i młodzież. Cały teren i budynek obecnie znajdują się w rękach prywatnych. Osiedle domków jednorodzinnych przejęło miasto.

1. Zestawienie mienia po Północnej Grupie Wojsk Armii Radzieckiej znajdującego się obecnie w zasobach Agencji Mienia Wojskowego (stan na kwiecień 2014 r.)

W latach 1998–2013 do zasobu Agencji Mienia Wojskowego zostały przejęte od resortu Obrony Narodowej niżej wymienione nieruchomości, użytkowane wcześniej przez jednostki Armii Radzieckiej⁶:

- 1) Duninów – kompleks wojskowy o powierzchni 22,3 ha zabudowany 16 budynkami o łącznej powierzchni użytkowej 5,934 tys. m²,

---

⁶ Pismo z 28.03.2014 r. Dyrektora Departamentu Zwierzchnictwa nad Siłami Zbrojnymi Biura Bezpieczeństwa Narodowego i odpowiedź z 17.04.2014 r. zastępcy Prezesa Agencji Mienia Wojskowego.

2) Legnica – kompleks wojskowy o powierzchni 42,9 ha zabudowany 59 budynkami o łącznej powierzchni użytkowej 51,373 tys. m²,

3) Świętoszów – kompleksy wojskowe o łącznej powierzchni 84,3 ha, zabudowane 35 budynkami o łącznej powierzchni użytkowej 27,372 tys. m²,

4) Wrocław – kompleks wojskowy o powierzchni 22,5 ha zabudowany 54 budynkami o łącznej powierzchni użytkowej 47,901 tys. m².

Łącznie Agencja przejęła 171,9 ha gruntów wraz ze 164 budynkami o łącznej powierzchni użytkowej 132,58 tys. m².

Z wyżej wymienionych nieruchomości zagospodarowano w latach 1999–2014 tereny o łącznej powierzchni 137,8 ha, zabudowanych 161 budynkami o łącznej powierzchni użytkowej 132,325 tys. m².

W zasobie Agencji Mienia Wojskowego nadal pozostają nieruchomości po jednostkach radzieckich o łącznej powierzchni 34 ha zabudowane 3 budynkami o łącznej powierzchni użytkowej 255 m² położone w Świętoszowie oraz we Wrocławiu, w tym:

1) Świętoszów – kompleksy wojskowe i tereny niezabudowane o łącznej powierzchni 33,9 ha,

2) Wrocław – kompleks wojskowy o powierzchni 0,1704 ha zabudowany 3 budynkami o łącznej powierzchni użytkowej 255 m².

Nieruchomości te znajdują się obecnie w trakcie procedur sprzedaży w trybie przetargowym.

Zakończenie

Wraz ze stopniowym opuszczaniem garnizonów radzieckich na terytorium Polski przez żołnierzy rosyjskich następował proces ich przejmowania przez Skarb Państwa, władze województw i gmin oraz wojsko. Zadania, jakie powierzono tym jednostkom, polegały na zagospodarowaniu przejętej infrastruktury. Proces ten trwa do dziś. Ponadto, w poradzieckich obiektach wojskowych zaczęła się osiedlać ludność cywilna. To też powodowało kształtowanie się od podstaw nowych społeczności lokalnych. Przekazywanie przejętego majątku nowym właścicielom było operacją bez precedensu. Duży

problem stanowił brak funduszy. Nie było również unormowań prawnych w tym zakresie. Odpowiednia ustawa pojawiła się dopiero w 1994 r. (Ustawa z dnia 10 czerwca 1994 roku o zagospodarowaniu nieruchomości skarbu państwa przejętych od wojsk Federacji Rosyjskiej, z późn. zm.). Majątek poradziecki rozdysponowywano głównie poprzez sprzedaż, dzierżawę i oddanie w wieczyste użytkowanie. W celu zagospodarowania odziedziczonej infrastruktury, ponad połowie gmin, gdzie znajdowały się obiekty poradzieckie, udzielono wsparcia finansowego z wielu źródeł.

Pełne podsumowanie użytkowanych rejonów i obiektów przez PGW AR w latach 1945–1993 utrudnia wiele czynników. Po ich przejęciu przez władze polskie nie opublikowano na ten temat, jak dotąd, prawie żadnych zbiorczych informacji dotyczących stanu przywrócenia tych obszarów i obiektów gospodarce narodowej. Poza nielicznymi wyjątkami, dotyczącymi konkretnych przypadków, nie dokonano całkowitego zsumowania ilościowego i jakościowego zagospodarowania mienia po JAR.

Brakuje dzisiaj monografii zwartych. Prezentowany materiał stanowi syntezę informacji ogólnie dostępnych w internecie, przede wszystkim nielicznych sprawozdań samorządów, które przejmowały mienie po JAR oraz opracowań amatorskich. Te ostatnie zawierają wiele wiarygodnych informacji, jednak nader często dane liczbowe wydają się być mało precyzyjne, a nawet sprzeczne. Są to też materiały o charakterze przeglądowym, dokumentującym odwiedzenie byłego miejsca pobytu wojsk radzieckich przez osoby prywatne.